

Maria Heikkinen

YHTEISÖTAIDE – yhdessä yhteisön ehdoilla

Opinnäytetyö

Sosionomi (AMK)

Sosionomikoulutus

Syksy 2023

KAMK • University
of Applied Sciences

Tiivistelmä

Tekijä: Heikkinen Maria

Työn nimi: Yhteisötaide – yhdessä yhteisön ehdoilla

Tutkintonimike: Sosionomi (AMK)

Asiasanat: Dialogi, osallisuus, taidelähtöinen toimintamenetelmä, yhteisöllisyys, yhteisötaide.

Opinnäytetyön tavoitteena oli tuottaa yhteisötaideteoksena seinämaalaukset ja saada kokemuksellista tietoa yhteisötaide -toimintamenetelmän soveltuvuudesta Kajaanin Työvoimayhdistys ry:n toiminnassa. Yhteisötaideprosessi toteutettiin keväällä 2023. Seinämaalausteos sijaitsee Kajaanin Kaupungin omistamassa kiinteistössä Sammonkadulla. Toimintatutkimuksen tavoitteena oli vastata kysymyksiin: Minkälaisia kokemuksia yhteisötaideteoksen tekemisestä nousee? Voidaanko toimintamenetelmää hyödyntää tulevaisuudessa yhteisön hyväksi? Minkälaisia resursseja yhteisötaideteoksen tekeminen yhdistykseltä vaatii?

Yhteisötaideprosessi toteutettiin Kajaanin Työvoimayhdistys ry:n yhteisön kanssa. Taideperusteinen toimintatutkimus on laadullista ja aina tapauskohtaista tutkimustoimintaa. Osallisuus, vuorovaikutteisuus ja yhteisöllisyys on tärkeässä osassa taideperusteista toimintatutkimusta. Tutkimusaineiston keräämisessä on käytetty Osallistuvan havainnoinnin -toimintamenetelmää.

Päätelmäni on, että yhteisötaide toimintamenetelmänä soveltuu erinomaisesti Kajaanin Työvoimayhdistys ry:n toiminnan tavoitteisiin ja arvoihin. Maailman terveysjärjestö WHO on tuonut raportissaan 2019 esille tutkimustietoa taiteen tuovan positiivisia vaikutuksia terveyden ja hyvinvoinnin parantamisessa. Varmistaakseen positiivisten vaikutusten saaminen taidelähtöisen toimintamenetelmän käyttämisessä on ymmärrettävä vaikuttavuuden mekanismit. Ohjaajan toiminnalla on todettu olevan tärkeä merkitys positiivisen tuloksen saavuttamisessa. Taidelähtöisten toimintamenetelmien vaikuttavuuden arviointi on kuitenkin todettu haastavaksi. Voin tuloksena todeta, että yhdessä toteutettu yhteisötaideteos toi iloa ja hyvää mieltä yhteisössä prosessin aikana. Toimintamenetelmää on mahdollista toteuttaa yhdistyksen toiminnassa tulevaisuudessa. Saamani palautteen perusteella osallistujat saivat uusia kokemuksia ja pitivät seinämaalauksen tekemisestä. Prosessin aikana on tullut esille yhteisön jäsenissä taiteellista lahjakkuutta ja halua kehittää taidehanketta eteenpäin.

Abstract

Author(s): Heikkinen Maria

Title of the Publication: Community Art – together in terms of the community

Degree Title: Bachelor of Social Services

Keywords: Applied arts, dialogue, community, community art, participation

This thesis, which was conducted as art-based action research, aimed to produce a mural as a work of community art and to get experiential information about the applicability of community art as an activity for the Kajaani Association of the Unemployed (Kajaanin Työvoimayhdistys). The community art process was implemented in the spring of 2023. The mural is located on a property owned by the city of Kajaani on Sammonkatu. This thesis also aimed to answer the following questions: what kind of experiences did the creation of a communal artwork create, could this activity be used in the future for the benefit of the community, and what kind of resources would the association need to create communal artworks?

The community art process was implemented together with the Kajaani Association of the Unemployed. Art-based action research is qualitative and always case-specific. Participation, interaction, and community are an important part of art-based action research. The research material was collected using the participant observation method.

In conclusion, it can be stated that community art as an activity is perfectly suited to the goals and values of the Kajaani Association of the Unemployed. In 2019 the World Health Organization (WHO) reported on the positive effects of art on promoting health and well-being. We need to understand the mechanisms of effectiveness to ensure the positive effects of art-based activities. The instructor's actions are important in achieving a positive result. However, evaluating the effectiveness of art-based activities is challenging. This work of community art, produced as a team effort, brought joy and happiness to the community during the process. Community art can be one of the activities the association will organize in the future. Based on the feedback, the participants gained new experiences, were able to show their artistic talents, and enjoyed creating the mural. It became clear during the process that the community wanted to develop the project further.

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Taideperusteinen toimintatutkimus ja yhteisötaide työmenetelmänä	2
2.1	Taideperusteinen toimintatutkimus	3
2.2	Taidelähtöiset työmenetelmät	5
2.3	Taidelähtöinen toimintamenetelmä hyvinvoinnin lähteenä	6
2.4	Yhteisötaide	8
2.5	Yhteisöllisyys	9
2.6	Osallisuus	10
3	Kajaanin Työvoimayhdistys ry	13
4	Opinnäytetyön tavoite, tarkoitus ja tutkimuskysymykset	15
5	Opinnäytetyön toteutus	16
5.1	Suunnitteluvaihe	17
5.2	Maalattavan kuvan suunnittelu	19
5.3	Vastauksista kuvaksi	21
5.4	Yhteisötaideteoksen toteuttamisen vaiheet	23
5.5	Prosessin aikaiset havainnot	25
6	Johtopäätökset	28
6.1	Tutkimuksen eettisyys	29
6.2	Tutkimustulokset	30
7	Loppusanat	34
	Lähteet	37
	Liitteet	

1 Johdanto

Opinnäytetyön Yhteisötaide – yhdessä yhteisön ehdoilla tavoitteena oli tuottaa kokemuspohjaista tietoa osallistavasta taidelähtöisestä työmenetelmästä Kajaanin Työvoimayhdistys ry:n yhteisössä. Opinnäytetyön toiminnallisena osana on tehty seinämaalauksen yhteisötaideteoksena. Teos tehtiin toimeksiantajan yhteisön kanssa Kajaanin kaupungin omistamaan, yhdistyksen käyttämään käytävätilaan. Kajaanin Työvoimayhdistys ry ei ole samankaltaista yhteisötaideprosessia aikaisemmin toteuttanut. Opinnäytetyöni tavoite oli selvittää, kuinka yhteisötaide toimintamenetelmänä soveltuu yhdistyksen toimintaan. Opinnäytetyön aihe tuli valituksi toimeksiantajan tarpeista sekä omasta kiinnostuksestani ja taidetaustasta. Minulla on aikaisemmin hankittua ohjaus- ja taidealan koulutusta sekä eri työtehtävissä saatua tietoa ja kokemusta taiteen ja luovuuden positiivisista vaikutuksista ihmisen hyvinvoinnille. Olen tehnyt tilauksina useita isoja taideprojekteja muun muassa seinämaalauksina sekä ohjannut ryhmiä taidepainotteisessa toiminnassa. Yhteisötaide-toimintamenetelmänä oli minulle uusi työmuoto ja sitä kautta myös hyvin kiinnostava. Tutkimusaineistoni koostuu toiminnan dokumentoinnin, osallistuvan havainnoinnin ja käytyjen keskustelujen kautta saadusta kokemuksellisesta tiedosta.

Olen perehtynyt teoriaosassa tutkimustoimintaan sekä taidelähtöisten toimintamenetelmien tutkimuksellisiin ja käsitteellisiin haasteisiin. Yhteisötaiteella ei ole selkeää yhteistä määritelmää, ja taiteelliselle toiminnalle on käytetty monenlaisia nimityksiä riippuen toiminnan tavoitteista ja toimintatavoista. Taiteen positiivisiin vaikutuksiin terveyteen ja hyvinvointiin liittyviä tutkimuksia on myös kritisoitu. Vaikutuksien mekanismit ovat laajat ja syy-seuraussuhdetta on hyvin vaikea luotettavasti todeta. Teoriaosassa käsittelemäni käsitteitä taidelähtöinen toimintamenetelmä, yhteisöllisyys, osallisuus sekä ohjaajan merkitystä positiivisen kokemuksen saavuttamisessa. Opinnäytetyön kolmannessa luvussa esittelen opinnäytetyön toimeksiantajan ja suhteeni yhteisöön. Neljännessä ja viidennessä luvussa kerron tarkemmin opinnäytetyön toimintatutkimukseen liittyvät tavoitteet, toimintatavat sekä käsittelemäni osallistuvan havainnoinnin kautta tulleita tuloksia.

Tutkimuksen eettisyys sekä vastaukset tutkimuskysymyksiin: Soveltuuko yhteisötaide toimintamenetelmänä toimeksiantajan toimintaan ja minkälaisia resursseja menetelmä toimeksiantajalta vaatii? Mitä yhteisö ajattelee sanasta yhteisötaide? Mitkä asiat voivat vaikuttaa osallistumiseen tässä tutkimusprosessissa käsittelemäni luvussa johtopäätökset. Loppusanoissa pohdin oman ammatillisen kasvun kehittymistä tämän prosessin aikana.

2 Taideperusteinen toimintatutkimus ja yhteisötaide työmenetelmänä

Tässä teoksessa esitellään opinnäytetyölle keskeisenä teoriana taideperäinen toimintatutkimus, taidelähtöiset työmenetelmät, yhteisötaide sekä yhteisöllisyys ja osallisuus.

Ammattikorkeakoulussa tehtävien opinnäytetöiden tarkoitus on tukea opiskelijan ammatillista kasvua sekä sijoittumista ammatillisiin asiantuntijatehtäviin. Opinnäytetyöllä on aina oltava tutkimuksellinen lähestymistapa, jolla opiskelija osoittaa valmiutensa soveltaa tietojaan ja taitojaan työelämässä. Tutkimuksellinen lähestymistapa luodaan teoreettisen viitekehyksen ja käsitteiden kautta tapahtuvan tutkimusaineiston tarkastelulla. Teoriat ovat tapoja selittää todellisuutta ja tarkastella ilmiöitä. Teorioiden ja käsitteiden avulla perustellaan tulkintaa, tuloksia ja päätelmiä. Tutkimukselliseen lähestymistapaan ja asenteeseen kuuluu taustatietojen kartoittaminen sekä järjestelmällisesti tapahtuva tiedonhankinta ja tiedon kokoaminen. Tieteellisellä tutkimuksella on yhteinen vertailuperusta, josta tutkimuksen tekeminen lähtee ja johon se valmistuttuaan palaa. Tieteellisen tutkimuksen ehtona on, että tutkimuskohde on määritelty täsmällisesti ja tutkimuksen lukijan on pystyttävä tunnistamaan tutkittu kohde. Tutkimuksella on pystyttävä tuottamaan jotain, jota ei ole aikaisemmin sanottu mutta sen sanomisella on kuitenkin jotain hyötyä muille. Tutkimustoiminnan on annettava riittävät perusteet julkiselle keskustelle ja toiminnassa on noudatettava hyvää tutkimusetiikkaa toteuttamalla rehellistä, kurinalaista, järjestelmällistä ja täsmällistä tutkimustoimintaa. (Vilka 2015, 16, 30–43; Kananen 2014, 55.)

Kehittämistoiminnan tavoite on päästä muutoksen kautta parempaan ja laadukkaampaan tulokseen. Kehittämistoiminta voi kohdentua yksittäisiin ihmisiin tai heidän osaamiseensa mutta myös toiminnan prosesseihin ja rakenteisiin. Kehittämistoiminnan menetelmiä käsiteltäessä viitataan usein tutkimusmenetelmiin. Toimintatutkimus opinnäytetyönä vastaa sekä käytännöllisiin että teoreettisiin tarpeisiin. Toimintatutkimus ja kehittämistutkimus tavoittelevat kumpikin toiminnassaan muutosta. Ero tutkimusmuotojen välillä on tutkijan vaikuttavuus tutkittavaan ilmiöön. Toimintatutkimukseen liittyy aina havainnointi tiedonkeruumenetelmänä, kun taas kehittämistutkimuksessa näin ei välttämättä tarvitse olla. Osallistuva havainnointi tarkoittaa sitä, että tutkija on itse mukana tutkittavassa ilmiössä. Osallistuva havainnointi vaatii havainnoitsijalta tietoa ja perehtymistä tutkittavaan ilmiöön. Toimintatutkimus on sekoitus erilaisia tutkimusmenetelmiä ja näin ollen toimintatutkimus on monitieteellisenä lähestymistapana joustava. (Toikko & Rantanen 2009, 16–18, 34; Kananen 2014, 28–29.)

Kehittämistutkimusta ja toimintatutkimusta kuvataan prosessimaiseksi toiminnaksi. Kehittämis-toiminta edellyttää ihmisten aktiivista osallistumista ja vuorovaikutusta. Prosessin etenemistä oh-jaavat kehittämisprosessin aikana saadut havainnot. Toimintatutkimuksen toimijoiden roolia ja vuorovaikutusta pidetään merkityksellisenä toimintatutkimuksen läpiviemisen kannalta. Toimin-tatutkimuksen vetäjän (ohjaajan) tulee ymmärtää ryhmäprosessien ja vuorovaikutustaitojen hal-lintaa tukeakseen tutkimustoimintaan osallistuvia henkilöitä ymmärtämään, määrittelemään ja tarkentamaan tutkimuksellista ongelmaa tai tavoitetta. Avoin ja selkeä tiedottaminen toiminnan tavoitteista auttaa tavoitteisiin pääsemistä ja lisää osallistujille tunnetta vaikuttamisen mahdolli-suuksista. Osallistujan ei tarvitse aina analysoida osallistumisestaan vaan pelkkä osallistuminenkin ja välitön kokemus palautteineen antavat paljon informaatiota kehittämisprosessin eteenpäin viemiseksi. (Toikko & Rantanen 2019, 29–30. 89–93.)

Toimintatutkimuksellisuus pohjautuu psykologi Kurt Lewinin (1951) kenttäteorian ja ryhmädyna-miikan pohjalta kehitettyyn suuntaukseen, jossa korostetaan todellisuuden muuttamista osana tutkimusprosessia. Lewinin mukaan tutkimustavassa on ideana saada aikaan muutoksia sosiaali-nessa todellisuudessa ja samalla tutkia tapahtuneita muutoksia. Toimintatutkimuksessa pääpaino on toiminnan kehittämisessä ja samanaikaisessa systemaattisessa seurannassa. Toimintatutki-muksen tavoite on parantaa nimenomaan sosiaalisia käytäntöjä ja tuottaa käytännöllistä tietoa. Tavoitteisiin päästään selvittämällä lähtötilanne, keräämällä havaintoja ja analysoimalla niitä. Saadun tiedon pohjalta tehdään tarvittavia muutoksia tai kokeillaan uutta ja arvioidaan tila-nanetta uudestaan. (Toikko & Rantanen 2019, 29–30, 89–101; Kananen, 2014 67–70.)

2.1 Taideperusteinen toimintatutkimus

Taideperusteinen toimintatutkimus on laadullista ja aina tapauskohtaista tutkimustoimintaa. Tai-deperusteisella toimintatutkimuksella pyritään saamaan tietoa, joka on muunneltavissa ja hyö-dynnettävissä uudeksi osaamiseksi ja tavaksi toimia. Taideperusteinen toimintatutkimusprosessi etenee samalla tavalla, kuin perinteinenkin toimintatutkimus. Prosessiin sisällytetään perinteisen toimintatutkimuksen lisäksi taiteen toimintatavat, intentiot ja käytännöt. Osallisuus, vuorovaikut-teisuus ja yhteisöllisyys ovat tärkeässä osassa taideperusteista toimintatutkimusta. Taiteellista työskentelyä tulee soveltaa tutkimusaineiston keräämiseen tai analysointiin siten, että mene-telmä mahdollistaa yhteisön jäsenten aktiivisen osallistumisen tutkimusprosessiin. Taideperustei-nen toimintatutkimus on myös aina tekijöille ja siihen osallistuville yksilöille ja yhteisöille oppimis- ja kouluttautumisosprosessi. Menetelmänä taiteellisella työskentelyllä tutkimustoiminnassa on

monta tehtävää ja se voi toimia kehittämisen kohteena sekä tutkimuksen aineistonkeruun ja analysoinnin välineenä. Taideperusteisella tutkimustoiminnalla ei pyritä tutkimaan yhteisön tai tutkimuskohteen kokemuksia ulkopuolisen näkökulmasta, vaan tutkija on aina itse keskeinen osallistuja tutkimusprosessissa. (Jokela & Huhmarniemi 2020, 39–48.)

Huhtinen-Hilden ja Isola (2020) esittelevät havainnointimallin, jonka tarkoitus on helpottaa ryhmässä tapahtuvan tilanteen analysointia luovan toiminnan yhteydessä. Havainnointimallissa ohjatussa tilanteessa havaintoja voidaan tehdä neljästä näkökulmasta:

1. Luovan toiminnan tavat ja välineet (prosessin eteneminen, käytetyt toimintamenetelmät ja tavoitteet)
2. Ohjaaminen (ohjaajan rooli, ohjaus ja tuki, kehollinen ilmaisu ja läsnäolo, pedagogiset välinat)
3. Yksittäisen osallistujan oleminen ja tekemisen tavat (miten toiminta mahdollistaa osallistumisen, miten osallistuja reagoi toimintaan, millaisia tunnelmia osallistujista välittyi)
4. Ryhmän vuorovaikutus (ajatukset ja huomiot ryhmän toiminnasta, onko tunteiden tarttumista, minkälaisia vuorovaikutuksen muotoja havaitaan ryhmässä ja mitkä niihin vaikuttaa?)

Nämä neljä havainnoinnin näkökulmaa ovat tärkeitä silloin, kun pyritään tilanteen kokonaisvaltaiseen ymmärtämiseen ja luovan ryhmäprosessin rakentumiseen. Tiedon systemaattisen keräämisen kannalta tilanteet on dokumentoitava tarkasti ilman havainnoijan omia tulkintoja. Dokumentointitavoista havainnointipäiväkirjan pitäminen nähdään tärkeänä osana tutkimusprosessin tutkimusaineistona. Havainnointia tehdessä on osattava huomioida sanallisen dialogin lisäksi myös toiminnallinen tai taiteellinen dialogi. (Huhtinen-Hilden & Isola 2020.)

Vuorovaikutteisuus tulee vahvasti esille myös muissa toimintatutkimukseen ja havainnointiin liittyvissä lähdeaineistoissa. Vuorovaikutuksessa on mukana tietoista sekä tiedostamatonta dynaamista liikettä, jossa vaikutetaan tai vaikututaan ympäristön vaikutuksesta. Dialogi on kuuntelevaa keskustelua, johon liittyy halu ymmärtää toisten näkemyksiä, ymmärtää itseään ja luoda merkityksiä toiminnan kohteena oleville asioille. Dialogisessa vuorovaikutuksessa kaikki osallistujat ovat tasa-arvoisia keskenään. (Terveystieteiden tutkimuskeskus [THL] 2023c.) Dialogi syntyy yhdessä ja katoaa, kun yhteys loppuu. Dialogisessa toiminnallisessa ja taiteellisessa prosessissa kommunikaatiotaidot, kuuntelu, empatia ja kyky huomioida muiden ihmisten näkemykset liittyvät taiteelliseen tuotokseen tai välineellistyvät taiteellisen työskentelyn kautta. Taideteos voi olla yksi

puheenvuoro, jonka vastaanottaja voi kuulla eri aistein. Yksilö on aktiivinen osa taideteoksen luomisen prosessissa kokemuksillaan, teoillaan ja vaikuttavuudellaan lopputulokseen. Vuorovaikutuksen yhteydessä voidaan puhua hiljaisesta estetiikasta, joka liittyy tunnelmaan, jota ympäristömme meille luo. Ihmisen kyky tunnistaa ja käsitellä ympäristön tuomaa tunnelmaa voi auttaa häntä tiedostamaan elämäkokemuksiinsa sidoksissa olevia tekijöitä. Tämä edellä mainittu kyky antaa mahdollisuuden jokaisen osallistujan elämäkokemuksen tulla näkyväksi taiteellisen työskentelymenetelmien kautta tai olla osa sitä. Grant Kester käyttää myös käsitettä dialoginen estetiikka, jossa huomio siirretään valmiin taideteoksen sijaan teoksen valmistamisen aikana tapahtuvaan pitkäkestoiseen vuorovaikutukseen. Hiljainen estetiikka ja dialoginen estetiikka ymmärretään ja sekoitetaan käsitteinä toisiinsa. Erot käsitteillä on siinä, miten toiminta ymmärretään ja miten menetelmää käytetään tai mitä tavoitteita asetetaan. Dialogisilla projekteilla pyrkimys on saada aikaan ratkaisuja johonkin konkreettiseen ongelmaan. (Von Bonsdorff 2007, 75–80; Kanttonen 2007, 127–129.)

2.2 Taidelähtöiset työmenetelmät

Taidelähtöiset menetelmät on yleiskäsite eri taidemuotojen taidetyöskentelylle. Menetelmällä pyritään vaikuttamaan ja saamaan aikaan muutosta osallistujien ajattelussa ja toiminnassa. Taidelähtöisillä menetelmillä voidaan osallistujien kanssa tehdä yhdessä taidetta, tai menetelmiä voidaan soveltaa välineellisesti muissa tavoitteellisissa tarkoituksissa (palaute, arviointi, voimaantumisen, sosiaaliset tarpeet). Menetelmillä on monenlaisia nimiä ja käsitteitä, joilla voidaan kuvata samaa asiaa mutta eri näkökulmasta. (Lehikoinen & Vanhanen 2017, 10.)

Taiteen tekeminen ja taidelähtöisten menetelmien käyttäminen eroavat tavoitteiltaan toisistaan. Taiteen tekeminen tuottaa taideteoksen. Taidelähtöisten menetelmien kautta taas pureudutaan taiteen avulla toteutettavaan prosessiin, jonka odotetaan synnyttävän dialogissa uutta ymmärrystä. Luovien menetelmien tavoitteena ei ole lopputulos, vaan nimenomaan sosiaalinen prosessi, joka etenee asioiden näkemisen kautta kohti tunteita, ymmärrystä ja muutosta. Prosessin aikana neuvottelemalla ja keskustelemalla pyritään tuomaan näkyväksi toimintaan osallistuvien eri näkökulmia. Vuorovaikutus ei ole vain keskustelua, vaan pyrkimys toimivampaan ja osallistuvampaan lopputulokseen. Keskusteluissa tärkeäksi muodostuu vertaistuellinen kokemus, jossa pieni yksityinenkin kokemus saa uuden merkityksen, kun se on kollektiivisella tasolla jaettu. (Lehikoinen & Vanhanen 2017, 10; THL 2022c; Toikko & Rantanen 2019, 84–93.)

Taide ei tarvitse aina konkreettista tarkoitusperää vaan taide voi olla myös itseisarvo. Käsitteenä taide voidaan ajatella olevan jotain erityistä, joka mahdollistaa esteettisen kokemuksen ja elämyksen. Taidelähtöisen tutkimustoiminnan haasteena on kuitenkin käsitteellinen moninaisuus. Taidetta ja hyvinvointia ei ole yksiselitteisesti määritelty. Taiteen ja kulttuuritoimintojen käyttäminen sosiaali- ja terveyshuoltotyön arjessa antaa taiteelle välineellisen ja soveltavana toimintamenetelmänä käytettävän merkityksen. Se, minkälainen merkitys tilanteessa taiteelle annetaan, riippuu siitä, puhutaanko taiteellisista vai hyvinvointiin liittyvistä ja henkilökohtaisista vai yhteisöllisistä tavoitteista. Taiteen ja hyvinvoinnin suhde ymmärretään tutkimuksissa tieteenalasta riippuen hyvin eri tavalla. Tutkimuksellisesta näkökulmasta tarkasteltuna eri tieteenalat ymmärtävät eri tavoin sen, mikä on luotettavaa tietoa ja millaisin menetelmin tietoa taiteen ja hyvinvoinnin ilmiöstä on mahdollista tuottaa. Tämä tuo keskusteluihin myös kriittistä näkökulmaa menetelmän tuloksellisuutta arvioitaessa. Taiteelle annetaan paljon erilaisia tehtäviä kuten hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen ja viihtyvyyden lisääminen. Taiteen odotetaan antavan myös kokemuksia, virikkeitä ja elämyksiä. Taide-käsitteen ymmärtämiseen vaikuttaa aina se, miten ja missä yhteydessä taide näkyy ympärillämme. Taiteen suhde luovuuteen ja hyvinvointiin on kontekstuaalista. Taiteen tehtävä ja tarkoitus määritellyssä tilanteessa on aina neuvoteltava erikseen käsiteltävässä kontekstissa. (Laitinen 2017c, 15–17; Hyyppä & Liikanen 2005, 109; Strandman 2007, 160–163; Pöllänen 2007, 310; Ahonen, Jänntti, Tammi & Tanskanen 2021.) Yleisesti kuitenkin ajatellaan ja sanotaan taiteen olevan ennen kaikkiaan kokemista ja merkityksen tuottamista:

Taidekokemus on sosiaalisesti rakentunut tulkinta, johon vaikuttaa kokijan elämänhistoria, kulttuuri, asiayhteys, vuorovaikutus, kommunikaatio, kieli ja tekstienväliset suhteet. Taiteisiin osallistuessa syntyvään taidekokemukseen liittyvät henkilökohtaisuus, elämyksellisyys, tunne, tieto sekä kokijan ennako-odotukset ja moninaiset havainnot. (Lehikoinen & Vanhanen 2017, 14)

2.3 Taidelähtöinen toimintamenetelmä hyvinvoinnin lähteenä

Maailman terveysjärjestö WHO on tuonut raportissaan 2019 esille erilaisista taiteen positiivisista vaikutuksista terveyden ja hyvinvoinnin parantamisessa. Raportissa on yli 900 tutkimusjulkaisua ja yli 3000 yksittäistä tutkimusta liittyen taiteen ja kulttuurin terveysvaikutuksiin. Tulokset tunnistavat taiteen tärkeän roolin terveyden edistämisessä sekä sairauksien ehkäisyssä, hallinnassa ja hoidossa koko elinkaaren ajan. Raportin esittämiin tutkimusjulkaisuihin on viitattu useissa lähteissä, joihin olen perehtynyt opinnäytetyön edetessä. Laitinen on artikkelissa Näkökulmia taiteen

ja kulttuurin terveysvaikutuksista sekä kirjallisuuskatsauksessaan: Vaikuttavaa? Taiteen hyvinvointivaikutusten tarkastelua -käsittelyt monipuolisesti tutkimuksen perusteella saatuun vahvaan näyttöön liittyen taiteen ja taiteellisen toiminnan merkityksestä terveyden ja hyvinvoinnin edistämässä mutta myös tutkimuksiin liittyvistä haasteista. (Laitinen 2017a; Laitinen 2017c.)

WHO:n raportissa nostetaan esille terveyden kannalta erilaisia keskeisiä tekijöitä ja osatekijöitä, jotka liittyvät taideosallistumiseen, tekemiseen ja kokemiseen. Esimerkiksi aistien aktivointi, mielikuvituksen käyttö, tunteiden herättäminen, kognitiivinen simulaatio, sosiaalinen vuorovaikutus ja fyysinen toiminta voivat saada aikaan erilaisia psykologisia, fysiologisia, sosiaalisia ja käyttäytymiseen liittyviä vasteita. (Taikusydän 2019.) Taiteen kokemisen ja taiteelliseen toimintaan osallistumisen tutkimuksissa on tunnistettu positiivisia vaikutuksia psykososiaalisen terveyden alueella, toiminnan ja toimijuuden alueella sekä oppimisen ja identiteetin alueella. Tapaustutkimuksissa on tunnistettu tuloksia myös ihmisen kokemuksessa, asenteessa ja käyttäytymisessä. Tuloksia taiteen myönteisistä vaikutuksista yksilö ja yhteisön näkökulmasta on tuotu esille kootusti kuvassa 1. (Laitinen 2017c, 38–44; Turunen, Ansio & Houni 2018, 11–14.)

YKSILÖ	TYÖYHTEISÖ
<ul style="list-style-type: none"> • Auttaa itsetuntemuksessa 	<ul style="list-style-type: none"> • Parantaa sisäisiä suhteita
<ul style="list-style-type: none"> • Kasvattaa itseluottamusta, itseilmaisua, itsekontrollia ja empatiaa 	<ul style="list-style-type: none"> • Laajentaa sosiaalisia verkostoja
<ul style="list-style-type: none"> • Kehittää riskinottoa 	<ul style="list-style-type: none"> • Vahvistaa tiimihenkeä
<ul style="list-style-type: none"> • Kehittää kykyä ajatella uudella tavalla 	<ul style="list-style-type: none"> • Parantaa ryhmätyötaitoja
<ul style="list-style-type: none"> • Parantaa kommunikaatiotaitoja 	<ul style="list-style-type: none"> • Lisää yhteenkuuluvuutta ja arvostusta
<ul style="list-style-type: none"> • Auttaa ajattelemaan asioista eri tavoin 	<ul style="list-style-type: none"> • Rakentaa ja tiivistää luottamusta
<ul style="list-style-type: none"> • Kehittää innovaatiokykyä 	<ul style="list-style-type: none"> • Lisää vuorovaikutustaitoja
<ul style="list-style-type: none"> • Vähentää masentuneisuutta, ahdistuneisuutta ja psykoottisia oireita 	<ul style="list-style-type: none"> • Lisää erilaisuuden hyväksymistä
<ul style="list-style-type: none"> • Parantaa vastustuskykyä mielenterveyspotilaille 	<ul style="list-style-type: none"> • Edistää tasavertaista kohtaamista ja vuorovaikutusta
<ul style="list-style-type: none"> • Vähentää sosiaalista eristyneisyyttä ja yksinäisyyttä 	<ul style="list-style-type: none"> • Poissaolot vähenevät

Kuva 1 Tutkimustuloksissa todettuja taiteen myönteisiä vaikutuksia yksilön ja yhteisön näkökulmasta (Turunen, Ansio & Houni, 2018, 14)

WHO suosittelee raportissaan Euroopan alueen jäsenmaita tukemaan taideinterventioiden käyttöönottoa, jakamaan tietoa hyvistä käytännöistä ja toimintamalleista taideohjelmien järjestämisessä sekä panostamaan alan tutkimukseen. Raportissa kannustetaan jäsenmaita tunnustamaan taiteisiin osallistumisen lisäarvon ja merkityksen terveydelle ja hyvinvoinnille sekä lisäämään aktiivisesti tietoisuutta taideosallistumisen hyödyistä. Taiteen saatavuus ja saavutettavuus kaikille väestö- ja ikäryhmille tulisi varmistaa. Raportissa on myös suositus taiteiden ja humanististen tieteiden sisällyttämisestä terveydenhuollon ammattilaisten koulutukseen klinisten, että vuorovaikutustaitojen parantamiseksi. WHO suosittaa vahvasti kulttuuri-, sosiaali- ja terveysalojen yhteistyörakennetta ja -mekanismeja rahoitettavan poikkisektorisesti yhteisen hyödyn varmistamiseksi. (Taikusydän 2019.)

Taiteen vaikutuksista terveyteen ja hyvinvointiin liittyvissä tutkimuksissa on noussut kritiikkiä liittyen tutkimuksien laatuun. Kriittisessä keskustelussa on nostettu esille muun muassa vaikeus erottaa mitataanko tutkimuksissa terveysvaikutuksia vai vaikutuksia koettuun terveyteen tai hyvinvointiin ja elämänlaatuun. Näkökulmana hyvinvoinnin vaikutusten hyödyistä taidetoiminnassa määrittää myös se pyritäänkö tutkimuksissa todentamaan taiteen hyvinvointivaikutuksia vai ymmärtämään niitä? (Laitinen 2017c, 42.) Strandman on myös tuonut esille aiheen tarkastelun haasteen. Taidetta ja sen tuomia hyötyjä ja merkityksiä voidaan tulkita kahden eri vastakkaisen käsityksen kautta. Tulokseen vaikuttaa tarkastelun näkökulma siitä korostetaanko taiteen omaehtoista autonomisuutta vai nähdäänkö se jatkuvassa ja monipuolisessa vuorovaikutuksessa muiden kulttuurin osa-alueiden kanssa. (Strandman 2007, 162.)

2.4 Yhteisötaide

Yhteisötaide käsitteelle ei ole selkeää yhteistä määritelmää. Taidepohjaisia hankkeita on kutsuttu hyvin laajasti yleisnimityksiltään erilaisilla määritelmillä ja käsitesanoilla. Nopeasti erilähteistä etsimällä internetistä löytyi yhteisötaiteeseen liittyen monentyyppisiä nimityksiä. Yhteisötaiteesta on käytetty nimiä muun muassa soveltava taidetoiminta tai taiteen soveltava käyttö, luovien yhteisöjen rakentaminen tai yhteisöllinen taidetoiminta, taide- ja kulttuurilähtöinen toiminta, sosio-kulttuurinen arjen elävöittäminen tai sosiaalisesti sitoutunut taidetoiminta, osallistuva taide, paikkasidonnainen taide sekä taideterapiat ja -kasvatukset. (Bardy 2007, 25; Jussilainen 2019.) Puhuttaessa käsitteitä käytetään limittäin ja rinnakkain eikä niiden eroista tai yhtäläisyyksistä tule

aina selkeää kuvaa. Myös eri taidelajeissa käytetään erilaisia käsitteitä viittaamaan samantyyppiin käytäntöihin. Yhteisötaiteen määritelmää olisi tärkeä tarkentaa, jotta voidaan puhua samoista asioista ja tavoitteista. (Jussilainen 2019.)

Bardy ja Jussilainen määrittelevät kumpikin yhteisötaiteen tarkoittavan ihmisten yhteistä toimintaa, jota tehdään yhdessä yhteisöjen kanssa ja yhteisölle heidän omilla ehdoillaan. Yhteisötaide määritellään olevan myös aina ammattilaisen ohjaama prosessi, joka syntyy taiteilijan ja osallistujien dialogisena yhteistyönä. (Jussilainen 2019; Bardy 2007, 24–28.) Yhteisötaiteessa kokoprosessin lopputulokseen vaikuttaa ratkaisevasti ohjaavan ammattilaisen ammattitaito toimia ohjaajana, yhteistyöneuvottelijana, rajojen asettajana, osallisuuden tutkijana ja suunnittelijana sekä näkyväksi tekijänä. Yhteisötaiteen ehkä tärkeimmistä merkityksistä ja yhteisötaiteeksi määrittävänä tekijänä on taiteen saavutettavuus, joka mahdollistetaan poistamalla osallistumisen esteitä ja huomioiden ihmisen moninaisuus yhteisöllisyyden, yhteenkuuluvuuden ja merkityksellisyyden tunteen luomisessa. Prosessin ohjaajan tärkein rooli on suunnitella työskentely sellaiseksi, että se sopii tai on muokattavissa erilaisten osallistujien tarpeisiin. (Jussilainen 2019.)

Saavutettavuus ja taiteisiin osallistumisen mahdollisuus on osa kulttuuristen perusoikeuksien toteutumista. Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen (1948, 27. artikla) mukaan *”jokaisella on oikeus vapaasti osallistua yhteiskunnan sivistyselämään, nauttia taiteista sekä päästä osalliseksi tieteen edistyksen mukanaan tuomista eduista.”* Osallistumisen esteitä voi olla esimerkiksi erilaiset fyysiset, sosiaaliset tai taloudelliset tekijät kuin myös aisteihin, asenteisiin ja ymmärtämisen vaikeuksiin liittyvät esteet. Myös päätöksenteossa olevat puutteet voivat olla este. Näiden esteiden poistaminen parantaa kulttuurin saavutettavuutta kaikille. (Opetus- ja kulttuuriministeriö [OKM] n.d.)

2.5 Yhteisöllisyys

Yhteisötaidetta toteutetaan nimensä mukaan erilaisissa yhteisöissä. Keskeisin piirre yhteisötaiteessa on yhteisöllisyyden luominen. Yhteisö tarkoittaa jotain ryhmää, jonka jäsenillä on jotain yhteistä minkä takia kokevat kuuluvansa yhteen. Käsitteenä yhteisö on laaja ja sen ymmärtää parhaiten toiminnan kautta. Lehtonen määrittelee yhteisön ryhmäksi ihmisiä, jotka toimivat yhdessä parantaakseen elinehtojaan (yhteisiä päämääriä). (Lehtonen 2020.) Yhteisöllisyys eli yhteenkuuluvuuden tunne muodostuu yhteisön jäsenten vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Nykyään voi-

daan puhua myös symbolisesta yhteisyydestä, joka on tietoisuudessa vahvistunut yhteenkuuluvuuden tunne (esim. aate, fanittaminen). Kuosmanen artikkelissaan ”Kolme kuvaa 2020-luvun yhteisöistä ja yhteisöllisyydestä” tuo kuvaavasti esille yhteisöllisyyden ja ihmisen identiteetin rakentumisen vaikuttavaa suhdetta. Kuosmanen viittaa saksalaisen sosiologi Ferdinand Tönniesin (1974) teoriaan, jossa käytetään yhteisöä ja yhteisöllisyyttä käsitteillä *Gemeinschaft* (yhdessä-oloyhteisö) ja *Geschellschaft* (asiayhteisö). Määritelmässä yhdessäoloyhteisö perustuu yhteisön jäsenten läheisiin suhteisiin ja niihin sisältyy perinteet ja sisäiset normit. Asiayhteisö on organisoitua ja yhteisön pitää kasassa yhdessä tavoiteltavat hyödyt. Kuosmanen toteaa kuitenkin, että nämä Tönniesin määritelmät yhteisöstä ja yhteisöllisyydestä ovat muuttuneet moniulotteisemmaksi ilmiöksi 2020-luvulle. Yhteiskunnallinen ja teknologinen kehitys on mahdollistanut ihmisten yhteistoiminnallisuudelle laajemman mahdollisuuden. Ihmisten itseymmärrys maailmassa olemisesta ja maailmankuvan laajentuminen ajatuksiltaan ja mieleltään avoimemmaksi toista ihmistä ja kulttuuria kohtaan antaa 2020-luvulla hyvät mahdollisuudet uusien toiminnallisten ja ajatuksellisten yhteisöjen muodostamiseen ja yhteisöllisyyden kokemiseen. (Kuosmanen 2021.)

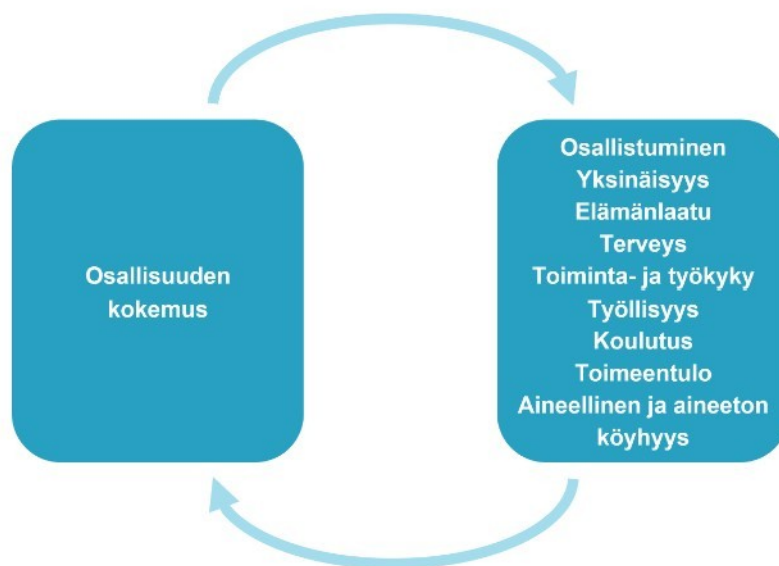
Yhteisötaide-aiheen ympärillä ei ajatella, että yhteisön on oltava jo olemassa oleva yhteisö. Yhteisötaiteessa yhteisö voi myös rakentua väliaikaisesti ja tilapäisesti toiminnan ympärille. Yhteisön tärkein tunnusmerkki on yhteisöllisyyden kokemus. Yhteisötaiteessa vaikuttavuus tulee kokemuksellisuuden tunteessa kuulua ja olla osa prosessia (yhteistä päämäärää). Yhteisöllisyyden tunteen vahvistumisen uskotaan lisäävän yhteisön jäsenelle merkityksellisyyden tunnetta ja samalla yhteisön olemassaolo merkitys jäsenelle kasvaa. Pyrkimys vuorovaikutukseen ja yhteistoimintaan lisääntyy sitä mukaan mitä tärkeämmäksi yhteisön toiminta ja jäsenet hänelle tulevat. (Jauhiainen & Eskola 1994. 47.) Yhteisöllisyys on kokemuksellista ja aina sidoksissa yhteiseen ja sosiaaliseen todellisuuteen. Yhteenkuuluvuuden ja merkityksellisyyden tunne tulee aktiivisesta osallistumisesta, ja yksilön omat kokemukset vaikuttavat häneen suhteessa toisiin ihmisiin ja ympäristöön. (Lehikoinen & Vanhanen 2017, 15–18; Jussilainen 2019.)

2.6 Osallisuus

Osallisuus on myös kokemuksellista tunnetta. Osallisuuden tunne on kokemus siitä, että on tärkeä ja merkityksellinen osa kokonaisuutta, tulee kuulluksi itsenään ja voi vaikuttaa omiin ja yhteisiin asioihin. Osallisuuden tunteen kokemiseksi tarvitaan yhteisöä. Osallisuuden kokemus kuvataan Terveystieteiden tutkimuskeskuksen (THL:n) (2023b, 27) julkaisemassa Osallisuuden edistäjän opissa muodostuvan neljästä osa-alueesta:

- Kuuluminen: kuuluminen itselle tärkeään ryhmään tai yhteisöön
- Merkityksellisyys: päivittäisten tekemisen merkityksellisyys
- Hallittavuus: mahdollisuus tavoitella itselleen tärkeitä asioita
- Osallistuminen: mahdollisuus osallistua yhteisiin tekemisiin ja vaikuttaa elinympäristöön.

Osallisuus on vahvasti yhteydessä hyvinvointiin. Osallisuuden kokemus voi olla sekä syy että seuraus. Kuvassa 2 havainnollistetaan sitä miten matalan osallisuuden kokemus voi heikentää mielenterveyttä ja toisaalta mielenterveyshäiriöt voivat aiheuttaa matalaa osallisuuden kokemusta. (THL 2023b, 27–28.)

Kuva 2 Osallisuuden kokemuksen vuorovaikutus muihin ilmiöihin (THL 2023b, 30)

Osallisuuden kokemus antaa suunnan yksilön toimijuudelle. Ajatellaan, että osalliseksi itsensä kokeva ihminen tekee hyvinvointiaan palvelevia valintoja. Ihmisen kokiessa oman mahdollisuutensa vaikuttaa omiin ja yhteiskunnallisiin asioihin lisää hänen motivaatiotaan ja rohkeutta toimimaan asioita edistäen. Yhteisöllisyys siis luo perustan kaikkien yhteisön jäsenten osallisuuden ja toimijuuden edistämiseksi. Yhteisöllisyys lisää suuresti yksilön yhteiskuntaan integroitumista. (THL 2023b, 20–25.)

Minun mielestäni yhteisötaiteen vaikuttavuudessa ja tavoitteissa ohjaajan ammattitaidon merkitys on tärkein osa prosessia. Luovassa toiminnassa tavoitteena ei ole luova lopputulos vaan koko

prosessi, joka muodostuu kokemuksen ja kokemuksen reflektoinnin kautta. Ohjaajan rooli ammattilaisena on vuorovaikutuksen ja dialogin ylläpitäminen. Jotta toimintamenetelmällä voi olla toivottuja vaikutuksia yhteisöllisyyden, osallisuuden ja toimijuuden vahvistajana ohjaajan on ymmärrettävä yhteisön, ryhmän toimintaympäristö ja moninaisuus sekä erityisyys. Yhteisötaiteen positiivisista hyödyistä ja tavoitteista on paljon lähdemateriaalia, mutta haittapuolista löydän vain lyhyitä mainintoja, jossa nostetaan sivulauseessa esille mahdollisuus epäonnistua ohjaajan taidottomuuden johdosta ohjata ryhmiä tai viedä prosessia loppuun saakka. Ohjaajan ammattitaidottomuus ja osaamattomuus voi lisätä yksilön negatiivisia kokemuksia osallisuudesta ja omasta toimijuudestaan. Toiminta voi nostattaa esille vaikeita kokemuksia ja paljastaa haavoittuneisuutta. Ohjaamisessa tarvitaan ymmärrystä ja kykyä käsitellä myös näitä kokemuksia. Mikäli yhteisötaidetta tehdään jo valmiiksi syrjäytymisvaarassa olevien ryhmien kanssa, voidaan toiminnalla saada myös aikaan hyvinvointia heikentäviä vaikutuksia.

3 Kajaanin Työvoimayhdistys ry

Kajaanin Työvoimayhdistys ry:n toiminnan tavoitteena on vahvistaa ihmisten toimintakykyä ja terveellisiä elämäntapoja. Yhdistyksen toiminnalla tuetaan muun muassa asiakkaiden elämänrytmin saavuttamista ja ylläpitoa työelämää varten. Lisäksi Kajaanin Työvoimayhdistys ry tarjoaa asiakkaillensa virkistystoimintaa, seuraa ja mahdollisuuksia kehittää itseään. Yhdistys toimii yhteiskunnallisena vaikuttajana ja työttömille tärkeiden asioiden ajajana. Yhdistyksen varsinaiseksi jäseneksi voi liittyä työtön 15 vuotta täyttänyt henkilö. Kannatusjäseneksi yhdistykseen voi liittyä kuka tahansa. Kajaanin Työvoimayhdistys on perustettu vuonna 1993. (Kajaanin Työvoimayhdistys ry [ktyry] n.d.)

Kajaanin Työvoimayhdistys tarjoaa työtoimintapaikkoja pääosin palkkatuella, työkokeilulla ja kuntouttavalla työtoiminnalla. Ruokala Eines on yksi yhdistyksen keskeisistä toiminnoista. Ruokala-toiminnalla on suuri merkitys sosiaalisena kohtaamispaikkana. Ruokala Eines tarjoaa hävikkiruusta vähävaraisille ilmaisen aamupalan ja arkisin ruokala Eines toimii kaikille edullisena lounasruokalana. Ruokalassa valmistettiin lähes 10 000 lounasateriaa vuonna 2022, jonka lisäksi ilmaisia aamupaloja syötiin noin 3000 kertaa. Eineksen tiloja käytetään muina aikoina matalankynnyksen kohtaamispaikkana, jossa voi vapaasti oleskella tai osallistua tarjolla olevaan monipuoliseen ohjattuun toimintaan. Asiakkaita matalankynnyksen kohtaamispaikassa on arvioitu vuonna 2022 olleen noin 1100 henkilöä. (Saarela & Kurkinen 2023.)

Ruokala Eineksen kanssa samoissa tiloissa toimii myös Sauma- Takaisin poluille hanke. Sauma - Takaisin polulle on kainuulainen työllisyydenhoidon hanke, jota toteuttaa Kajaanin Työvoimayhdistys ry ja rahoittaa Kainuun Te -toimisto. Sauma- Takaisin poluille -hankkeen tarkoitus on auttaa tukityöllistettyjä löytämään oma jatkopolku tukityöjakson aikana ja sen jälkeen. Asiakkuuteen ovat oikeutettuja kaikki työttömät kainuulaiset ikään, sukupuoleen, etniseen tai koulutustaustaan katsomatta. Sauma- Takaisin poluilla -hanke tekee yhteistyötä Kainuun TE-palvelujen, kuntakokeilun, koulutusorganisaatioiden sekä paikallisten järjestöjen ja yrittäjien kanssa. Hanke on alkanut lokakuussa 2022 ja saanut rahoituksen kahdeksi vuodeksi. Kesäkuussa 2023 Sauma on kohdannut 143 asiakasta. (Saarela & Kurkinen 2023.)

Tutustuin Kajaanin Työvoimayhdistys ry:n toimintaan sosionomiopintoihini kuuluvan kolme kuukautta kestävästä työharjoitteluni aikana. Kajaanin Työvoimayhdistys ry:n toiminta ja arvot pohjautuvat ajatukseen ”tasa-arvoinen ja aito kohtaaminen matalalla kynnyksellä”. Työharjoittelun yh-

teydessä pääsin tutustumaan hyvin läheisesti yhdistyksen yhteisöön ja toimintakulttuuriin. Osallistuin yhdistyksen toimintaan yhdessä yhteisön kanssa. Roolini harjoittelun aikana oli opiskelija-työharjoittelija- ohjaaja, mutta myös tasavertainen yhteisön ja ryhmän jäsen ajatuksella ”ihminen ihmiselle”. Työharjoittelun aikana koin kuuluvani osaksi yhteisöä ja näin oman roolini vahvasti keskustelijana ja pohtijana yhteisön jäsenten kanssa. Käytin paljon aikaa havainnoidakseni erilaisia ilmiöitä yhteisön ja toiminnan sisällä. Keskustelin havainnoistani yhteisön kanssa avoimesti ja dialogia ylläpitäen koko harjoittelun ajan.

Työharjoittelun aikana yhteisöstä nousi toive yhteiselle mukavalle tekemiselle. Myös toimintaympäristön viihtyvyyden lisäämisestä ja tarve ympäristön laajentamiseen harrastamisen tarpeista nousi yhteisön keskeltä. Kiinnitin erityisesti huomiota aiheisiin, joita nousi yhteisö sisällä keskusteluissa. Erilaisissa tilanteissa nousi esiin yksinäisyyden tunne, vähävaraisuus ja mielekkään tekemisen puute. Keskusteluissa tekemisen puutteeseen sisältyi juuri vähävaraisuus sekä se, ettei yksinään asioita tule tehtyä tai niistä ei saa samanlaista nautintoa, kun tekemällä toisten kanssa. Havainnoissa ja keskusteluissa eri yhteisön jäsenten kanssa nousi myös esille kokemus siitä, ettei yksilön mielipiteillä ole merkitystä tai ei ole mahdollisuutta vaikuttaa oman elämän asioihin. Kerromuksissa kokemukset olivat tulleet suuriltaosin eri asiantuntijoiden ja viranomaisten kanssa työskentelyjen yhteydessä. Havainnoissa huomasin myös ilmapiirin, joka matalankynnyksen toiminnassa oli. Vaikka harjoittelun aikana keskustelut yhteisön jäsenten kanssa olivat välillä hyvinkin syvällisiä ja aiheiltaan raskaita, niin silti en voi olla mainitsematta yhteisön jäsenten tapaa kohdata ja tukea toisiaan aidosti ja välittömästi. Vertaistuellisuus ja kokemusasiantuntijuus näkyi vahvasti yhteisön jäsenten toiminnassa ja toistensa kohtaamisessa.

4 Opinnäytetyön tavoite, tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Opinnäytetyön tavoitteena oli tuottaa yhteisötaideteoksena seinämaalaus ja saada kokemuksellista tietoa yhteisötaide -toimintamenetelmän soveltuvuudesta Kajaanin Työvoimayhdistys ry:n toiminnassa. Yhteisötaideprosessi toteutettiin Kajaanin Työvoimayhdistys ry:n yhteisön kanssa keväällä 2023.

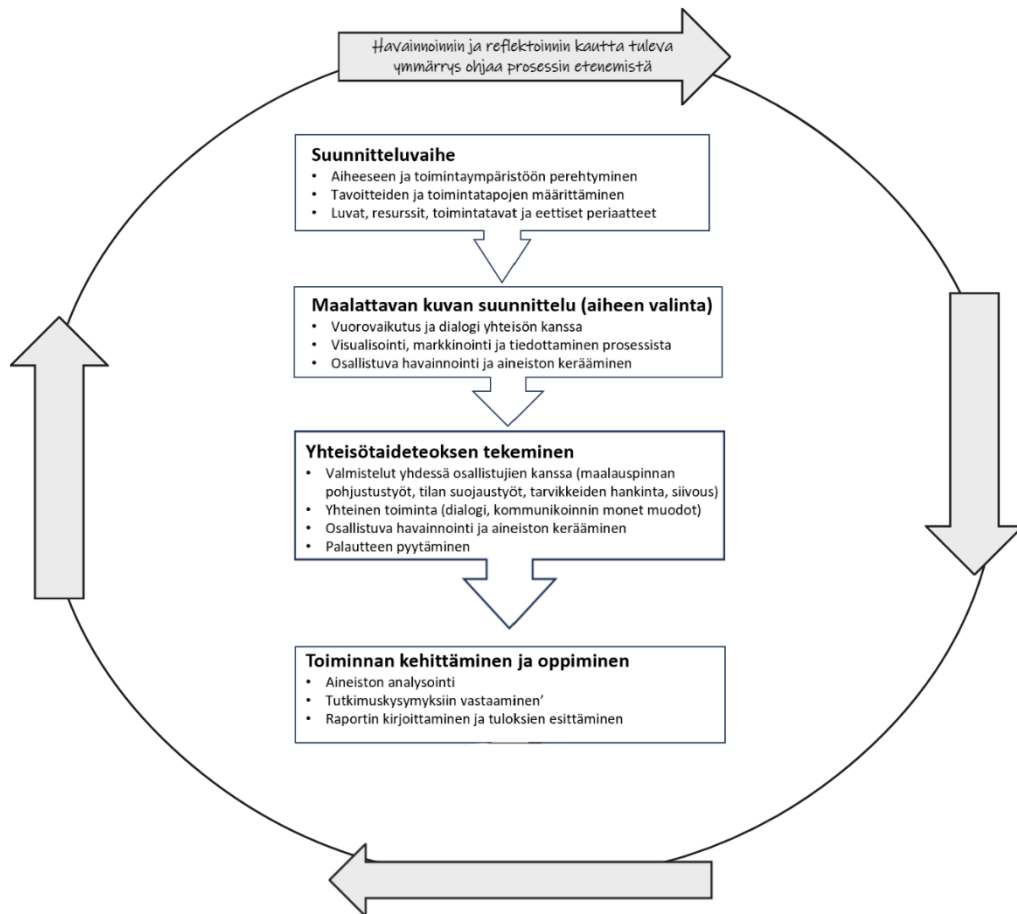
Opinnäytetyön tutkimuskysymykset ovat:

1. Minkälainen prosessi yhteisötaiteen tekeminen on?
2. Minkälaisia resursseja toimintamenetelmän toteuttamiseen tarvitaan?
3. Minkälaiset asiat vaikuttavat yhteisön osallistumiseen yhteisötaiteen tekemisessä?
4. Soveltuuko yhteisötaide toimintamenetelmänä toimeksiantajan toimintaan?

5 Opinnäytetyön toteutus

Opinnäytetyöni oli taidelähtöinen toimintatutkimus, jonka toimeksiantaja on Kajaanin Työvoimayhdistys ry. Opinnäytetyönaikana katsoin yhteisöön kuuluvaksi kaikki henkilöt, jotka prosessin aikana liittyivät yhdistyksen toimintaan jossain muodossa. Tutkimusmenetelmäksi valitsin osallistuvan havainnoinnin, koska toimintatutkimukseen sisältyy taiteen toimintatavat. Osallistuva havainnointi mahdollistaa yhteisön jäsenten aktiivisen osallistumisen tutkimusprosessiin. (Jokelainen & Huhmarniemi 2020, 39–48.) Tutustuessani toimeksiantajan toimintaympäristöön tein havainnon, ettei yhteisö ollut kovin innostunut kirjallisten kaavakkeiden kautta kyselyjen vastaamiseen. Yhteisötaide toimintamenetelmänä on ihmisten yhteistä toimintaa, jossa taiteen saavutettavuus mahdollistetaan poistamalla osallistumisen esteitä. (Jussilainen 2019; Bardy 2007, 24–28.) Osallistuva havainnointi antaa laajempaa informaatiota tutkittavaan aiheeseen toimintamenetelmän sopivuudesta, osallistumiseen vaikuttavista asioista ja jatkokäytöstä yhteisön hyödyksi.

Taidelähtöinen toimintatutkimus alkaa suunnitteluvaiheella edeten tutkivaan ja kehittävään toimintaan ja loppuu aineiston analysointiin ja loppuraportointiin. Prosessi on syklimäistä, jossa uusi tieto, havainto ja kokemus voi muuttaa toiminnan lopputulosta. Yhteisötaiteessa toiminta on yhdessä yhteisön kanssa ja perustuu dialogiin. Prosessi vaatii kokoaikaista reflektointia ja aistien heireillä olemista, jotta tavoitteet kokemuksellisesta osallisuudesta voidaan saada aikaan. Kuvassa 3 on kuvattu havainnoinnin ja reflektoinnin merkitys prosessin jokaisessa vaiheessa.

Kuva 3 Yhteisötaideteoksen tekeminen prosessina

5.1 Suunnitteluvaihe

Opinnäytetyön tutkimusprosessi alkoi suunnitteluvaiheella. Suunnitteluvaiheessa perehdyin teoria- ja tutkimustietoon yhteisötaiteesta. Suunnitteluvaiheessa tarkensin toimeksiantajan tavoitteita, mahdollisuuksia ja odotuksia. Suunnitteluvaiheen aikana neuvottelimme kiinteistön omistajan (Kajaanin Kaupunki) kanssa luvista ja materiaalituesta toteuttaa maalausprosessi. Teoksen alueeksi sovimme noin 14m² kokoisen alueen käytävän seinästä. Seinäpinta oli osittain rapistunut, mutta soveltui tarpeisiin nähden erinomaisesti. Alue oli turvallinen työskentelyyn, eikä esimerkiksi vaatinut korkealla paikalla työskentelyä. Toimintaan tarkoitettu seinä oli suoraan vastapäätä Ravintola Eineksen sisäänkäyntiä eli näkymä teoksesta tulee näkymään suoraan aktiivisesti käytössä olevan matalan kynnyksen kohtaamispaikan tiloihin.

Kuva 4 Kuva käytävän seinästä johon teos tehdään

Alkuseveltelyjen, lupien ja reunaehtojen määrittelyjen jälkeen prosessin eteneminen tapahtui tutkivaan ja kehittävään toimintaan syventyen aiheeseen. Perehdyin tietoon taiteen vaikutuksista hyvinvointiin sekä kohdeyleisön tarpeisiin sekä yhteisötaiteen käsitteisiin ja tarkoitusperiin. Aineistoon perehtymisen yhteydessä kävin keskusteluja toimeksiantajan ja yhteisön kanssa aiheesta, jotta tutkimuskysymyksen määrittely ja toiminnan suunnittelu olisi tarkoituksenmukaista. Tein opinnäytetyösuunnitelman ja aineistohallintasuunnitelman sekä eettiset toimintaperiaatteet. Hyvän tutkimuskäytännön mukaisesti eettistä toimintaa tulee tarkastella koko toiminnan aikana. Toiminnan dokumentaation kerääminen havainnoimalla ja keskustellen osoittautui hyväksi dokumentoitavaksi. Kerätyn aineiston analysointia ja reflektioiva tarkastelu on yksi tutkimustyön keskeisimpiä tehtäviä. Keskustelemalla yhdessä yhteisön kanssa suunniteltiin seinämaalauksen aihe ja havaintokuvat muodostuivat suunnittelun aikana. Maalaustoiminnan esivalmistelut ja tarvikehankinnat seinämaalaustyöskentelyyn määrittyivät vasta, kun olin hakenut kiinteistön omistajalta lahjoittamat maalit. Saimme Entsingitä lahjoituksena toimintaan suojamateriaalia maalaustyön tekemisen ajaksi. Esivalmistelujen ja tarvikehankintoja tehtiin yhdessä yhteisön jäsenten kanssa ja samalla kävin keskusteluja tulevasta maalausprosessista.

5.2 Maalattavan kuvan suunnittelu

Seinälle maalattavan kuvan suunnittelu alkoi neljä viikkoa ennen varsinaista maalausta. Samaan aikaan aloitin myös markkinoinnin tapahtuvasta yhteisötaidemaalauksesta yhteisössä. Keskustelujen tarkoitus oli saada selville: Mitä yhteisö ajattelee sanasta yhteisötaide? Mitä he halusivat nähdä ja olla tekemässä kyseiselle seinälle? Tuleeko osallistumaan ja jos ei niin mikä saisi hänet osallistumaan? Keskusteluja aiheesta kävin kolmen viikon ajan yhteisön jäsenten kanssa. Keskustelut olivat vapaamuotoisia, jossa olin itse läsnä ja johdattelin keskustelun edellä mainittuihin kysymyksiin.

Kysymys: Mitä ajattelet sanasta yhteisötaide?

Olen kirjannut muistiinpanoihini huomion ensimmäiseksi vastaukseksi tulleen suurimmaksi osaksi ”en juurikaan mitään..” -tyyppinen keskustelun avaus. Sana yhteisötaide koettiin jotenkin etäiseksi ja aiheeksi, jota ei ole tullut aikaisemmin ajateltua. Kun keskusteluissa siirryttiin puhumaan seinämaalauksen kuvista, joita Kajaaniinkin on viime vuosina tehty paljon, keskustelu konkretisoitui. Yhteisötaide koettiin positiiviseksi ja teokset hienoiksi.

Kysymys: Mitä haluaisit nähdä tällä seinällä?

Kysymyksen tarkoitus oli saada ideoita ja ajatuksia siitä, mitä seinälle lähdetään maalaamaan. Tämän kysymyksen tehdessä yleensä vein keskustelukumppanin seinän viereen katsomaan seinää kohdasta, johon taidetta oli suunnitteilla tehdä. Kuvassa 5 on kohta, jossa kävimme keskustelua aiheesta.

Kuva 5 Seinä, jonka vierellä keskustelimme yhteisötaideaiheesta

Kysymys: Tuletko mukaan maalaamaan kuvaa?

Vastaukset kysymykseen pääsääntöisesti alkoi ”en osaa”, ”en uskalla”, ”en ole maalannut koskaan”, ”minulla on peukalo keskellä kämmentä”, ”entä jos maali valuu” tai ”entä jos pilaan vain kuvan” -tyyppisinä avauksina. Keskustelijoista kolme sanoi heti tulevansa ehdottomasti osallistumaan ja maalaamaan teosta. Heillä oli entuudestaan taideharrastuspohjaa, mutta aikaisempaa kokemusta seinämaalauksen tekemisestä ei ollut. Aistin innostuksen kahden kohdalla nimenomaan uuden taidemuodon kokeilemisesta.

Osallistumisesta maalaamiseen keskusteltaessa otin aina puheeksi, ettei aikaisempaa kokemusta tarvitse ja jokainen pystyy osallistumaan. Kuvailin useasti myös sen, miten maalaaminen konkreettisesti tapahtuu (kuvan heijastaminen ja siitä muokkaaminen). Korostin keskusteluissa yhdessä tekemistä ja että pienikin panos osallistumisessa on iso apu kokonaisuuteen nähden. Kannustin jokaista tulemaan ainakin paikalle katsomaan mitä tapahtuu, sillä ”eihän sitä tiedä, vaikka haluaisikin vähän kokeilla”. Tarkoitukseni oli luoda tunne siitä, että henkilö on tervetullut yhteiseen tapahtumaan ja pelkkä läsnäolokin on osallistumista yhteisötaideteokseen (tähän palaan vielä teoksen tekopäivän kuvauksessa). Pyrin luomaan mahdollisimman rennon ilmapiirin keskusteluihin ja kohtaamaan keskustelukumppanin rauhassa ilman mitään kiirettä. Keskustelut kysymysten ympärillä vaihtelivat eri henkilöiden kanssa yksilöllisesti 10 minuutista jopa tuntiin. Joidenkin henkilöiden kohdalla keskustelin useammankin kerran eri yhteydessä viikkojen aikana. Muistuttelin tulevasta tapahtumasta henkilökohtaisesti tapaamiani henkilöitä kohtaamispaikassa ja ruokala Eineksessä lähiviikkojen aikana ennen varsinaista tapahtumaa.

5.3 Vastauksista kuvaksi

Kuvan suunnittelu lähti liikkeelle ”Mitä haluaisit nähdä tässä?” -kysymyksestä. Kirjoitin ylös sanat, joita annettiin suorina vastauksina tai kerrottiin keskustelujen aikana liittyen aiheeseen, tunnelmaan, väriin tai kokemukseen. Maalattavaan aiheeseen liittyen kirjasin muistiinpanoihin yhteensä 33 eri henkilön kanssa käytyä keskustelua ja 25 sanaa, jotka nousivat keskusteluiden tuloksina. Sanat on kootusti kirjattu sanapilveksi kuvassa 7.

Suoraan aiheeseen liittyvät kirjaamani sanat ovat: ”Eläimiä”, ”villieläimiä”, ”pupuja”, ”susi”. Suurin osa kirjaamistani sanoista liittyvät värimaailmaan ja tunnelmaan. Toive ”kirkkaat värit” toistui useassa keskustelussa. Kirjauksissa on myös sanat: ”violetti”, ”sateenkaarenvärit”, ”vihreää” ja ”pastellin sävyt”.

Muita kirjaamiani sanoja ovat: ”rauhanmerkki”, ”maailmanrauha”, ”rakkaus”, ”valo”, ”luonto”, ”kukkapenkki”, ”tonttuovia”, ”ukkoja”. Jotkut vastaukset olivat luonteeltaan abstraktisimpia: aiheita oli kuvattu sanoilla ”musta aukko jonnekin...”, ”puu rajaa eri alueita”, ”Ovet jonnekin”, ”jotain tekstiä”, ”kolme eri aluetta”. Viimeinen sana ”kolme eri aluetta” liittyi keskustelussa laajempaan pohdintaan ihmisen elämästä ja elämänsäkulusta. ”Ovet jonnekin” ajatus oli myös osa laajempaa ja syvällisempää keskustelua elämänsäkulusta. ”Ovet jonnekin” keskusteluun liittyi myös tunnettu sanonta ”kun yksi ovi sulkeutuu, niin toinen avautuu”.

Kuva 7 Keskustelujen kautta kerätyt sanat teoksen kuvan suunnitteluun

Kerätyistä sanoista lähti muodostumaan kuvahahmotelma tulevasta teoksesta. Pyrin hahmottelemaan mallikuvan, jolla saisin yhteisölle kerrottua mikä on meidän yhteinen tavoite. Halusin mallikuvan informoivan käytännöntapaa, miten tavoitteeseen pyrimme. Tein mallikuvan kolmikerroksisena niin, että maalaamisen eri vaiheet tulisivat mahdollisimman helposti ymmärrettäväksi. Ensimmäinen kerros näytti isommat elementit kuvasta ja osoitti ne ääriviivat mitkä heijastimme piirtoheittimen kautta seinään kuvan hahmotuksiksi. Toinen ja kolmas kalvo näyttivät mallia seuraavista tavoitteista kerroksellisessa kuvan maalaamisessa. Toinen ja kolmas kerros oli tehty kalvolle ja nämä kiinnitin teippaamalla ensimmäisen kerroksen päälle. Kalvot olivat kiinni vain yhdestä sivusta, jolloin pystyin helposti havainnollistaa maalauksen työstämisen kerroksellisuuden. Kuvassa 8 on nähtävissä mallikuvista ensimmäinen ja kolmas kerros. Toinen ja kolmas kerros tehtiin kuitenkin suoraan teokseen, jolloin jokaisella oli mahdollisuus vaikuttaa suoraan tulokseen. Toisin sanoen toinen ja kolmas oli lähinnä havainnollistamassa ja antamassa suuntaviittoja. Niitä ei tarvinnut noudattaa orjallisesti.

Kuva 8 Mallikuvat prosessin kerroksellisuuden havainnointiin

5.4 Yhteisötaideteoksen toteuttamisen vaiheet

Pohjatyöt tehtiin tapahtuman edeltävällä viikolla. Pohjätöihin kuului seinän puhdistaminen harjaamalla ja kostealla pyyhkimällä, seinärappauksien korjaaminen ja pohjamaalaus. Pohjamaalaukseen, maalausalueen suojaamiseen sekä pensselien, maalien ja maalien sekoitusastioiden ja muiden suojavaarusteiden hankinta tehtiin yhteistyössä yhteisön jäsenten kanssa. Maalit saatiin lahjoituksena kiinteistön omistajalta (Kajaanin kaupunki) ja suojavaatteita lahjoitti käyttöömmme kiertäytyskeskus Entrinki.

Teoksen tekeminen alkoi kuvaan liittyvien rajojien hahmottamisella seinään. Hahmotus tehtiin piirtoheittimen avulla heijastamalla kuvan rajat ja maalaamalla ääriviivat seinään. Kuvassa 9 näkyy kuvan hahmottelemisen vaihe. Ääriviivojen jälkeen vahvistettiin rajojia ja maalattiin pohjavärit. Jokaisessa vaiheessa oli mahdollisuus vaikuttaa lopputulokseen tuomalla omia ideoita ja ajatuksia teoksen etenemisen yhteydessä. Vaikuttamismahdollisuuksia oli myös kuvan elementtien järjestyksen valikoituessa sekä värien ja maalaustekniikan valinnoissa.

Kuva 9 Piirtoheittimen avulla kuvan ääriviivat hahmotuivat seinään

Seinään heijastettujen kuvien ääriviivat vahvistettiin maalaamalla. Ääriviivojen maalaamisen jälkeen kuvien työstäminen jatkui monivaiheisesti osallistujan haluamalla tavalla lisäämällä värejä, muotoja ja yksityiskohtia. Loppuaiheessa maalattiin kuvan etuosaan tulevat asiat kuten kukkaruukut ja kasvit. Kuvassa 10 näkyy teoksen tekemisen eri vaiheita.

Kuva 10 Kuva teoksen tekemisen eri vaiheista

Maalaamisessa käytimme vesiohenteisia sisämaaleja. Värit rajoittuivat lahjoituksena saatuihin väreihin. Maalien sävyjä sekoiteltiin ottamalla maalipöntöistä maalia kertakäyttölautaselle ja sekoittamalla niitä siinä mieleiseksi sävyksi. Päivän päätteeksi pesin pensselit kotonani. Pensselien pesuvedet haihdutin ja astiaan jääneet maalinjämät pyyhin paperiin ja laitoin roskiin. Maalipöntöihin jääneet maalit jäivät yhdistykselle vielä käytettäväksi mahdollisia seuraavia maalausprojekteja varten. Tyhjät maalipöntöt vein Entrinkiin maalinkeräyspisteelle. Tilojen ja osallistujien suojauksessa käytimme pressua, pahvia ja jätösäkkejä. Maalajilla oli käytössä sadeviittoja, kenkäsuojia ja kertakäyttöhanskoja.

Yhteisötaideteos maalattiin kolmen päivän aikana. Kuvassa 11 näkyy valmis taideteos. Olin itse maalausprosessin aikana aina paikalla. Yhteisötaiteen teoksen maalaamiseen osallistui kolmen päivän aikana yhteensä 19 eri henkilöä. Samoja henkilöitä osallistui useampana päivänä ja useaan eri kertaan. Osallistujia prosessiin oli tekohetkellä paljon enemmän, jos prosessin osallistujiksi lasketaan myös ne, jotka eivät osallistuneet varsinaiseen maalaamiseen, mutta jotka keskustelivat maalaajien kanssa teoksen tekohetken yhteydessä. Vaikka he eivät konkreettisesti osallistuneet tekemiseen, he olivat kuitenkin yhteisön jäseniä yhdessäolon kautta. Näistä henkilöistä, jotka eivät osallistuneet konkreettisesti maalaamiseen en pitänyt tarkkaa kirjausta mutta arvioisin osallistujamäärän kasvavan noin 6–8 osallistujalla.

Kuva 11 Kuva valmiista yhteisötaideteoksesta

5.5 Prosessin aikaiset havainnot

Olin ilmoittanut teoksen maalaamisen tapahtuvan maalauspäivinä klo 12–18. Maalauspäivinä oli kuitenkin yksittäisiä henkilöitä, joiden kanssa teosta maalattiin jo aikaisemmin aamulla. Osallistumisaikana tapahtuma oli non-stop tyyppinen. Välillä maalaajia oli seinän äärellä useita ja välillä ei ollut muita kuin minä. Itse osallistuin maalaamiseen tilannearvioni mukaan. Jos osallistujia oli maalaamassa enemmän ja aktiivista ohjaamistani ei tarvittu ”vetäydyin” enemmän tarkkailijan ja havainnoijan rooliin. Kahden ensimmäisen päivän aikana osallistujia oli enemmän. Viimeinen päivä oli hiljaisempi ja silloin maalasin muutaman osallistujan kanssa lähes koko ajan, että saada teos valmiiksi määräajassa. Vaikka viimeisenä päivänä ei ollut maalaajia montaa, niin sosiaalista kanssakäymistä ja kohtaamisia tilanepaikalla oli silti runsaasti. Kirjoitin havaintopäiväkirjaa päivän päätteeksi ja hiljaisimpina hetkinä toiminnan keskellä. Toiminnan aikana tapahtuvan

kerätyn aineiston analysointi ja refleктоiva tarkastelu tapahtui päivän loppuksi ja seuraavien viikkojen aikana toiminnan lopettamisesta. Palautetta pyysin osallistujilta suullisesti useasti toiminnan aikana.

En pysty todentamaan toisen ihmisen sisäisen maailman kokemuksista. Voin tehdä tulkintoja, miten toteutus mahdollisesti vaikutti yhteisöön ja yksilöön nähden. Seinämaalaukseen liittyvä havaintokuva osoittautuivat tärkeäksi tekemisen yhteydessä. Havaintokuvaan (kuva 8) palattiin useasti. Kuva mahdollisti havainnoimaan mitä ollaan tekemässä ja missä järjestyksessä. Havaintokuvan hyöty osoittautui myös kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen apuvälineeksi. Keskustelun yhteydessä hyödynsimme lisäksi internetistä löytyviä kuvia tukemaan vuorovaikutusta. Kuvista saatu tuki ei ollut vain hyödyksi henkilöille, joiden äidinkieli ei ole suomi. Kuvat osoittautuivat vuorovaikutuksen tukivälineeksi koko prosessin ajan keskustelun, yhteisymmärryksen, tavoitteiden, mielipiteiden ja toiveiden visualisoinniksi.

Käytin itse ohjaukseni tukena paljon kuvailevia eleitä, selkokieltä ja sanallistin samoja asioita usealla eri tavalla. Toiminnallani pyrin edesauttamaan vuorovaikutusta ja rohkaisemaan ajatusten ja mielipiteiden ilmaisua. Havaintokuvien ja kommunikoinnin tukivälineiden avulla pyrin vähentämään osallistujilta suoriutumisen paineita ja luomaan yksilölle sallivan ja hyväksyvän ilmapiirin. Kuvien kautta muun muassa pystyi näkemään, ettei tarvitse saada heti valmista, vaan kuva muodostuu erilaisista osista. Maalausprosessin etenemisen näkyväksi tekeminen mahdollisti myös aiheesta keskustelemisen tekemisen aikana ja mahdollisten muutosten tekeminen tuli helposti toteutettavaksi. Yhteisötaiteen tuotoksen tekemisen hetki oli tarkoitus olla myös yhteisölle oppimiskokemus seinämaalauksen tekemisestä. Maalausprosessin selkeyttäminen havainnollistaen mahdollisti uuden asian oppimista, vaikka ei olisikaan koko prosessin ajan paikan päällä. Seinämaalauksen tekeminen oli keskustelujen mukaan kaikille osallistujille uusi kokemus ja senkin takia koin tärkeänä tuoda esille erilaista tietoa ja oppia tekniikoista tämän tyyppisten teoksien tekemisestä.

Havaintopäiväkirjassa nousi esille kolme teemaa:

1. yhteisön rohkeuden kasvaminen
2. hyvinvoinnin lisääntyminen ja voimaantuminen
3. oman osaamisen esille tuonti.

Olen kirjoittanut havaintopäiväkirjaan *yhteisössä rohkeuden kasvamisesta* huomioita liittyen ensimmäisen, toisen ja kolmannen päivän aikana tapahtuvaan lisääntyneeseen aktiivisuuteen sosiaalisissa kontakteissa osallistujien kesken. Myös omien mielipiteiden ilmaiseminen, tekemiseen liittyvän omatoimisuuden sekä spontaanisuuden kasvaminen oli huomattavaa niiden kohdalla, jotka osallistuivat useamman kuin yhden kerran. Huomasin ensimmäistä kertaa maalaamiseen osallistuvien varmistelevan kysymyksillä: mitä saan seinälle tehdä ja tarkkailevan reaktioitani tekemisensä yhteydessä. Pyrin maalaamiseen liittyviin kysymyksiin vastaamaan vastakysymyksillä, jotta mahdollisuus mielipiteiden ilmaisemiseen ja teokseen vaikuttamiseen olisi. ”Minkä väriseksi sinä sen haluaisit?”, ”Mitä sinun mielestäsi sillä kohtaa seinässä pitäisi olla?”, ”Mitä sinä haluaisit itse maalata juuri nyt?”. Useamman kerran maalaamiseen tapahtuman aikana osallistuneiden kanssa keskustelut olivat edenneet jo enemmän tasavertaiseksi ajatusten ja mielipiteiden vaihtamiseksi kuitenkin niin, että itse toimija teki lopullisen valinnan.

Olen kirjoittanut havaintopäiväkirjaan suoria lainauksia osallistujien sanoista, jotka tulkitseen ilmaisevan *hyvinvoinnin lisääntymistä ja voimaantumista*. ”Tämä on kivaa”, ”oli kiva tulla”, ”on kaunista”, ”en malta lopettaa”, ”tulini vaikka en olisi jaksanut”, ”halusin tulla uudestaan”, ”haluaisin tehdä lisää”, ”tuo on minun maalaamani”, ”ajattelin ensin, etten osaa mutta siitä tuli kyllä ihan hieno”, ”upeat värit”. Yksi hyvin merkittävä lause, jonka olen kirjannut muistiin osallistujan sanoessa maalaamisen yhteydessä ”En muista koska minulla on ollut näin rauhallinen ja hyvä olo”. Maalaamisen yhteydessä tuli useammalta henkilöltä lausahdusta liittyen juuri siihen toimintaa liittyvään rauhoittavaan tunteeseen.

Olen kirjannut muistiin kirjauksia huomioista *oman osaamisen esille tuominen*. Useampi henkilö esitteli minulle omien tuotoksien (piirroksia, maalauksia, käsitöitä) kuvia. Työt olivat todella upeita ja pärjäisivät mielestäni hyvin markkinoidusti kaupallisessa tuotannossa. Tuotoksien esittely tapahtui hyvin varovasti ja vähätellen omaa osaamistaan tai osaamisensa hyödyntämistä esimerkiksi työmarkkinoilla. Seinämaalauksen osalta huomasin yhtenä tärkeänä osana yhteisöllisyyden tunteen vahvistumisessa yhteisestä kokemuksesta keskusteleminen. Maalaamiseen liittyvästä kokemuksesta sekä teoksen katselemiseen ja kuvaan liittyvistä ajatuksista oli huomattavissa paljon positiivista kannustamista, toistensa kehumista ja ”me”- tyyppistä puhetta. Kuvan luona käytiin useasti eri kokoonpanoilla pohtimassa minkä osan kukakin on maalannut tai mikä kuvassa on sitä mitä sanoi suunnitteluvaiheessa haluavansa nähdä seinällä. Myös prosessin tekemiseen liittyviä vaiheita kertailtiin yhteisissä keskusteluissa ilman minun aktiivista aiheen esille ottamista.

6 Johtopäätökset

Opinnäytetyöprosessin aikana tulin huomanneeksi, että yhteisötaideteoksen tekemisessä taiteellista tuotosta tärkeämpi on itse prosessi. Yhteisötaiteena maalattu seinämaalaus on yhdessä tuotettu taiteellinen teos. Toimintamenetelmänä yhteisötaide on kokonainen prosessi, jossa yhteisö on mukana alusta loppuun. Yhteisötaideprosessi on yhteisön tarpeisiin ja yhteisö varten. Vaikka koko prosessin tärkeyttä korostetaan niin silti yhteisötaiteella tuotettu teos (seinämaalauksen kuva) ei ole merkitykseltään vähäarvoinen. Toimintamenetelmän tavoitteita ja vaikuttavuutta arvioitaessa täytyy ymmärtää yhteisötaideteoksen välineellinen arvo.

Toimeksiantajan yhteisössä tapahtuman markkinointia ei voi kuvata vain mainokseksi ilmoitustaululle tai someviestintään. Toimintaan kuului jatkuvana osana myös yhteisön houkuttelevuus ja kannustaminen osallistumaan. Keskusteluissa yhteisön jäsenten kanssa esille tulleet ajatukset ”en osaa”, ”pilaan työn” tai ”ei minun osallistumisella ole merkitystä” -tyyppisistä puheista tein tulkinnan siitä, ettei omaan osaamiseen täysin luoteta tai osallistumista yhteiseen toimintaan pidetä merkityksellisenä. Markkinointiani oli tulevasta tapahtumasta kertominen useaan kertaan etukäteen antamalla näin yhteisölle aikaa valmistautua ajatukseen osallistumisesta. Kun kerroin tulevasta tapahtumasta esimerkiksi ulkona jonottaessamme odotellen oven aukaisua vähävaraisen aamupalalle pääsemiseksi meillä oli mielestäni hienoja hetkiä ja kohtaamisia asia yhteyden ympärillä. Osallistujan kommentti ”Tulin katsomaan, kun kerta pyysit” kertoi minulle siitä, että henkilökohtaisesti tapahtuvalla kutsulla oli merkitystä ja se sai aikaa jotain. Pidän tärkeänä onnistumisen kannalta sitä, että olin tutustunut rauhassa ja osallistunut yhteisön toimintaan ennen prosessin alkamista. Olin viettänyt aikaa yhteisön jäsenten kanssa, tullut jollain tasolla yhteisön jäsenille tutuksi ja uskonkin tämän madaltaneen kynnystä osallistua prosessiin ja kokeilla uutta. ”Tulin koska pitäähän minun sinua opinnäytetyön tekemisessä auttaa” -oli ihana lausahdus yhdeltä osallistujalta. Lause kuvaa minulle sitä, että minua pidettiin teoksen tekohetkellä osana yhteisöä.

Teoksen maalaamisen yhteydessä havainnoin osallistujilla väsymystä. Keskusteluissa tuli myös ilmi, että osallistuja oli kokenut olonsa todella väsyneeksi tekemisen jälkeen. Minua pyydettiin eri tilanteissa jatkamaan aloitettua maalaamista loppuun koska olo väsymyksestä oli tullut. Pohdinkin tätä väsymyksen ilmenemistä ja sen syitä. Tekeminen oli hyvin sosiaalinen tapahtuma, joka on voinut aiheuttaa psyykkistä ponnistelua. Erilaiset syyt toimintakyvyn heikkenemisestä ja äkillisestä aktiivisen ja sosiaalisen toiminnan lisääntymisestä on voinut aiheuttaa väsymystä. Myös

maalaamisen tekniikka osittain saattoi tuottaa fyysistä väsymystä. Maalaaminen erilaisissa asennoissa isoja pintoja voidaan kuvata myös urheilusuorituksena.

Havaitsin toimintamenetelmän tukevan yhteisöllisyyden ja toimijuuden vahvistumista. Prosessi tuki yhteisöllisyyden vahvistumista yhteisten keskustelujen, neuvottelujen, pohdintojen ja toisen huomioimisen kautta. Toisten kannustaminen ja taitojen kehuminen, mielipiteiden kysyminen ja kuunteleminen sekä yhteinen kokemus vahvistavat yhteisöllisyyttä. Vahvistin tietoisesti keskusteluissa yhteistä tekemistä käyttämällä sanaa ”me”. ”Teemme yhdessä taidetta ja olemme kaikki taiteilijoita”. Toin aktiivisesti esille, että vaikka ei osallistunut maalaamiseen, niin on tärkeä osata tätä kokonaisuutta. Mahdollisuus vaikuttaa tapahtumien kulkuun ja teoksen lopputulokseen näkyi konkreettisesti ja heti (aiheeseen tulleet sanat, mielipiteet ja huomiot teoksen tekovaiheessa, auttaminen siivoamisessa tai suojaustoimissa jne.). Laajemmassa merkityksessä näin tärkeänä korostaa Kajaanin kaupungin lahjoittamia maaleja ja Entringin tukea suojamateriaaleissa. Halusin vahvistaa tunnetta siitä, että tekemisellämme on väliä ja meitä arvostetaan myös laajemmin.

6.1 Tutkimuksen eettisyys

Toiminta perustui vapaaehtoisuuteen. Osallistujille kerroin suullisesti ja kirjallisesti yhteisötaideprosessin liittyvän opinnäytetyöhöni. Toimin avoimesti ja pyrin tuomaan aina mahdollisimman selkeästi tiedoksi mitä on tapahtumassa. Kannustin ja houkuttelin toimintaan, mutta osallistujat tekivät omia päätöksiä osallistumisen luonteesta. Olin yksin vastuussa dokumenttiaineistojen hankinnasta ja hallinnasta. Osallistujat tiesivät, että kyseessä oli toimintatutkimus ja käytän havaintojani tutkimuksen tuloksena. Sanat, joita kirjoitin aiheen keräämisen aikana tein avoimesti ja keskustelukumppanit näkivät mitä sanoja olin kirjoittanut. En kerännyt missään vaiheessa tunnistettavia tai arkaluontoista tietoa. Havaintopäiväkirjassani ei ole henkilötietoja niin, että asiat olisivat yhdistettävissä ja yksilöitävissä. Kunnioitan osallistujien henkilöiden ihmisarvoa ja itsemääräämisoikeutta sekä suojelen yksittäisen henkilön yksityisyyttä. Opinnäytetyön prosessin aikana käytän tapauskohtaisesti arviointia ja harkintaa eettisiä periaatteita noudattaen niin ettei tutkimuksesta aiheudu yksilölle tai yhteisölle merkittäviä riskejä, vahinkoa tai haittoja. Alaikäiset osallistujat jätin havainnoinnin ja kirjauksien ulkopuolelle. Toimin tutkimusprosessin aikana hyvän tutkimusetiikan mukaisesti rehellisesti, kurinalaisesti, järjestelmällisesti ja täsmällisesti.

Osallistuva havainnointi on ollut mielestäni oikea valinta tämän toimintatutkimuksen aineistokeräämisen toimintatapana. Rauhassa eri yhteyksissä käydyt useat keskustelut antoivat mahdollisuuden tutkia ilmiötä monipuolisesti. Osallistuva havainnointi tutkimustapana mahdollisti osallistujien omien ajatuksen ja mielipiteen esille tuomisen kommunikoimalla heille itselleen parhaaksi kokemalla tavalla. Pelkkä vastaus kysymykseen kyllä, ei tai valmiiksi kirjoitettuihin vaihtoehtoihin rasti ruutuun -tyyppisesti aineiston kerääminen ei olisi antanut näin paljon informaatiota tutkimuskysymyksiin liittyen. Huomioiden toimeksiantajan monimuotoinen yhteisö juurikin keskustelut ja sitä kautta tulleet aidot kohtaamiset ovat olleet prosessin tärkein osa. Tutkimuksen tuloksia arvioitaessa olen käyttänyt kriittistä pohdintaa. Tulokset perustuvat osallistuvan havainnoinnin kautta tullessiini päätelmiin kokemuksellisista tulkinnoista yhteisötaidetoimintamenetelmän käyttämisestä määritellyssä yhteisössä. Kokemukset ja tutkimustulokset ovat tilannesidonnaisia.

6.2 Tutkimustulokset

Opinnäytetyönäni valmistui yhteisötaideteoksena seinämaalauksen Kajaanin Työvoimayhdistys ry:n käyttämään tilaan. Toimintatutkimukseni tarkoitus oli selvittää:

- Minkälaisia kokemuksia yhteisötaideteoksen tekemisestä nousee?
- Voidaanko toimintamenetelmää hyödyntää tulevaisuudessa yhdistyksen yhteisön hyväksi?
- Minkälaisia resursseja yhteisötaideteoksen tekeminen yhdistykseltä vaatii?

Useista lähdemateriaaleista on tullut esille, että yhteisöllisyys, taidekokemus ja osallisuuden tunne ovat jokaisen yksilöllinen kokemuksellinen tunne ja vaikuttavuuden arviointi on luovissa toimintatavoissa hyvin vaikeaa. (Laitinen 2017c, 38–47; Hyyppä & Liikanen 2005, 109; Strandman 2007, 160–63; Pöllänen 2007, 310; Ahonen, Jäntti, Tammi & Tanskanen 2021; Lehikoinen & Vanhanen 2017, 14.) Luovantoiminnan vaikutukset ovat monikanavaisia ja työmenetelmät hyvin laajoja. Tulos tutkimuksessa on havaintojeni kautta tullut kokemuksellinen tulos eikä sitä voi sanoa yleispäteväksi tai verrata toisiin konteksteihin. Tulokseen on vaikuttanut myös läsnäolon ja ohjaamiseni tilanteissa. En pysty todentamaan olisiko toisenlainen ohjaustapa tuonut erilaista vaikuttavuutta yhteisöön.

- Minkälaisia kokemuksia yhteisötaideteoksen tekemisestä nousee?

Yhteistaide-käsite nähtiin yhteisössä uutena aiheena. Yhteisötaide sanana ei tuonut keskusteluiden yhteydessä aluksi mielikuvia siitä mitä käsite tarkoittaa. Seinämaalaukset ja Kajaanissa viime aikoina tehdyt muralit toivat yksilöille mielikuvia ja värittivät sanan yhteisötaide- kokonaan julkiseksi seinämaalaukseksi. Haastatteluissa kysyttäessä halukkuudesta osallistua yhteisötaideteoksen tekemiseen tuli esille osallistumisen esteeksi yksilön kokemattomuus kyseiseen tekemisen muotoon. Kokemattomuus ja tietämättömyys tekemisen tavasta nosti yksilöissä tunteita omasta osaamattomuudesta ja sitä kautta tunnetta olla osallistumatta toimintaan. Yksilöissä nousi myös esille tunteita, ettei hänen osallistumisellaan ole merkitystä kokonaisuuteen nähden eikä siksi halua osallistua.

Maalauksen tekemisen yhteydessä havainnoinnin ja keskustelujen pohjalta maalaaminen koettiin mukavana yhteisenä tekemisenä. Tekemisen yhteydessä osallistujat kertoivat oppineensa uusia taitoja, tunnistivat ja sanallistivat tekemisen yhteydessä tulleita tunteita ja kokemuksia. Teoksen tekemisen yhteydessä osallistujien kesken kuului naurua, puhetta, toisten ja omien taitojen esilletuomista ja kehumista. Useampi osallistuja sanoi maalaamisen tuovan rauhallisen ja hyvän olon. Toiminta nosti mieleen myös muistoja, joita jaettiin tekemisen yhteydessä. Osallistujista muutama koki maalaamisen miellyttävänä mutta kertoi sen myös vievän voimia. Palaute tekemisen aikana oli positiivinen ja toiminta koettiin mukavana yhteisenä tekemisenä. Seinämaalauksen maalaamisen aikana kiinnostus osallistumisesta kasvoi. Myös osallistujien rohkeus ja omatoimisuus maalaustoiminnassa lisääntyi. Prosessin aikana ilmeni, että yhteisössä on luovia ja kuvataiteellisesti lahjakkaita henkilöitä. Toiminnan aikana ilmeni myös kiinnostusta maalata täysin omaa taidetta käytävän seinälle.

- Voidaanko toimintamenetelmää hyödyntää jatkossa yhdistyksen yhteisön hyväksi?

Näkisin toimintamenetelmän sopivan erinomaisesti Kajaanin Työvoimayhdistys ry:n tavoitteisiin, toimintamenetelmiin ja arvoihin. Luovalla toiminnalla ja taiteen tekemisellä on tutkittu olevan hyvinvointia lisääviä vaikutuksia (Taikusydän 2019). Käytävätilan käyttäminen taiteentekemiseen pienemmissä osissa esimerkiksi yksilön omana tuotoksena antaa yhdistyksen asiakkaalle ja työntekijälle mahdollisuuden tuoda esille omaa osaamistaan ja kehittää taitoja. Mielekkäällä tekemisellä voidaan tukea ja ylläpitää toimintakykyä ja mielenterveyttä. Yhteisen teoksen tekeminen esimerkiksi pienemmissä (2–3 henkilöä) ryhmissä tukee yhteistyö ja neuvottelutaitoja. Toiminnan suunnittelussa on tärkeä huomioida etukäteen tekijöiden resurssit, toimintakyky ja ohjauksen

tarve, jotta teoksen suhteuttaminen resursseihin ja teoksen valmiiksi saattaminen tuo positiivisia ja voimaannuttavia vaikutuksia tekijän toimijuuteen.

Yhteisötaiteena seinämaalauksen toteuttamisessa kiinnittäisin erityisesti huomiota yhteisön monimuotoisuuteen. Taidelähtöiset toimintatavat ja yhteisötaide ei välttämättä tuo vain positiivisia tuloksia. Yhteisötaide toimintamenetelmänä vaatii aktiivista ohjausta osallisuuden ja toimijuuden lisäämiseksi. Ohjaajan tulee olla tietoinen eri ilmiöistä mitä yhteisöllisyyteen liittyy. Ohjaajalla tulee olla aikaa ja kykyä reagoida sosiaalisissa tilanteissa nopeasti sekä kykyä tukea yksilöä ja ryhmää kommunikoinnissa ja prosessin eteenpäin viemisessä, jotta toimintamenetelmän positiivisia tuloksia ja vaikuttavuutta voidaan parantaa. Tutustuessani etukäteen toimintaympäristöön tein havainnon tarpeesta vahvistaa yksilöiden toimijuutta. Ihmisen elämässä erilaiset haasteet voivat vaikuttaa kognitiivisiin kykyihin. Tukea tehtävän aloittamisessa, eteenpäin viemisessä ja loppuun saattamisessa voi tuoda ohjauksen tarvetta. Myös usko omiin kykyihin ja olemassaolon tärkeyteen voisi vahvistaa yhteisöllisillä ja luovilla toimintamenetelmillä. Havaitsin erityisesti ohjaajan roolin toiminnan eteenpäin viemisessä olevan suuri. Havaintooni on voinut vaikuttaa myös toimintamenetelmän ja siihen liittyvän kokemuksen uutuus yhteisössä.

Aineistoa kerätessä keskusteluiden ja havaintojen kautta olen tehnyt tulkinnan, että erityisesti seinämaalauksen tekemisen vaihe on tuonut uusia kokemuksia sekä yhteisöllisellä ja yksilötasolla tapahtuneita onnistumisia. Havaitsin myös uusien sosiaalisten kontaktien syntymistä konkreettisen maalausvaiheen aikana.

- Minkälaisia resursseja yhteisötaideteoksen tekeminen yhdistykseltä vaatii?

Yhteisötaideprosessin aikana toimintaan osallistuneilta sekä maalauspaikan ohi kulkeneilta henkilöiltä tuli paljon huomioita ja toiveita käytävätilan maalaamisesta ”taidekäytäväksi”. Käytävä tilan omistaa Kajaanin Kaupunki. Käytävä on noin 50 metriä pitkä ja sen molemmilla puolilla on rapistunut betoniseinä. Tila toimii hyvin luovan taiteellisen toiminnan käyttämiseen. Seinien maalaaminen onnistuu lattiatasolta eikä vaadi nostureita. Ilmanvaihto saadaan onnistumaan läpivedolla, tila on valaistu eikä käytävällä ole vilkasta päivittäistä kulkua. Betoniseinän pinta on paikoin rapistunut mutta korjattavissa maalauksen pohjustustöiden aikana helposti. Taideteoksen pohjan ei tarvitse olla tasainen mutta kaikki irtoava betoni täytyy kevyesti poistaa ja sitoa pohjamateriaali maalaamiseen soveltuvaksi. Maalaamista varten yhteisötaideteokseen saimme lahjoituksena maaleja, joita oli jäänyt muista Kajaanin Kaupungin kunnostustöistä. Mahdollisten uusien teoksien materiaalikustannukset määräytyvät sen mukaan minkälaisia ja kokoisia teoksia seinälle suunnitellaan. Muita materiaalikustannuksia tulee suojausmateriaaleista ja maalausvälineistä.

Tarvittavia resursseja pohdittaessa tulisi ottaa huomioon taidetoiminnan tavoitteet. Onko tavoitteena tehdä yhteisötaidetta yhteisön omista tarpeista ja lähtökohdista vai onko tavoitteena luoda vain käytävätila, jonka seinät ovat teoksin koristettu luoden erilaisia tunnelmia ja tulkintoja koki- jalle. Tilan luominen teoksien katsomista varten teoksien tekijät voivat tulla toimeksiantajan yh- teisön ulkopuolelta ja ohjaamiseen resursseja ei tarvita. Yhteisötaide- toimintamenetelmänä tuo- dakseen positiivisia tuloksia yksilön ja yhteisön hyödyksi tarvitsee prosessin vetäjäksi ohjaajan, jolla on ymmärrystä ja osaamista ryhmä- ja vuorovaikutustaidoissa. Taiteen tekeminen ja tai- delähtöisten menetelmien käyttäminen ovat eri asioita. Taidelähtöisten menetelmien käyttämi- nen on tavoitteellista toimintaa, jonka avulla pyritään synnyttämään uutta ymmärrystä dialogi- sessa vuorovaikutuksessa. (Lehikoinen & Vanhanen 2017, 10; THL 2022a; Toikko & Rantanen 2019, 84–93.) Tarvittavien resurssien arviointiin on otettava huomioon toiminnan organisointi ja ohjaustarpeet.

7 Loppusanat

Aiheena toiminnallinen opinnäytetyö tuki omaa ammatillista kasvuani sosionomintyökentässä. Perehtyminen teoriataustaan ja konkreettinen toiminnallinen osuus laajensi ymmärrystäni luovantoiminnan intervention vaikuttavuuden monitasoisesta kulusta. Sosionomin ja sosiaalialan työkentässä yksi tärkeimmistä tavoitteista on edistää yksilön sekä yhteisön sosiaalista ja yhteiskunnallista osallisuutta, hyvinvointia, toimintakykyä ja turvallisuutta. Toiminnallisessa opinnäytetyössä suuntasin ohjaamisen taitoni yhteisen oppimisen kokemukseen ja kehittämisen prosessiin. Vaikka projektilla ei ollut terapeuttisia tavoitteita, niin silti suurimmat huomioni, havainnot ja kirjaukseni ovat puheista, tuntemuksista ja ajatuksista, joita osallistujat välittivät. Oma reflektointini tekemiseeni prosessin aikana suuntautui paljon siihen pohdintaan, miten tuen osallistujaa ilmaisemaan omaa ajatteluaan, toiminnassa nousevia tunteita ja mahdollisesti tuomaan niitä keskusteluihin. Pyrin rauhallisella läsnäolollani luomaan turvallisen ilmapiirin keskusteluille sekä luomaan luottamusta siihen että tulemme onnistumaan. Tiedostan, että uuden asian tai tekemisen kokeminen voi olla hetkittäin pelottavaakin. Halusin välillä pysähtyä osallistujien kanssa rauhassa miettimään sitä, mikä ehkä tuntuu epämukavalta tai mitä tunteita tilanteissa ylipäättänsä nousee. Toin myös itse esille, että minua jännittää se, miltä teos tulee lopussa näyttämään. Siinä mielessä olin itsekkin epämukavuusalueellani ja näin ollen pystyimme puhumaan myös yhteisistä tunteista aiheeseen liittyen ja tasavertaisina mennä yhdessä kohti myös epämukavaakin oloa. Kohtaamisia ja vuorovaikutteisia tilanteita syntyi todella paljon.

Tietoni on lisääntynyt aineistoon perehtymisvaiheessa huomattavasti. Huomioni on siirtynyt konkreettisen seinämaalauksen tuottamisen prosessista yhteisön ja yksilön ajatuksien, kokemusten havainnointiin ja pohtimiseen suhteessa tapahtuvaan toimintaan ja ryhmään. Perehtymiseni tausta-aineistoon on vahvistanut ajatustani siitä, että oma toimintani ohjaajana ja yhteisötaideprosessin eteenpäin vetäjänä on paljon laajempi ja merkityksellisempi, kuin pelkkä taiteen maalaaminen seinään yhdessä muiden kanssa. Yhteisötaide on erityisesti kokemuksen mahdollistaja. Taidetyöskentely antaa mahdollisuuden kannustukselle ja palautteen saamiselle toiselta. Isoon taidetyöskentelyyn osallistuminen on mahdollista myös yksilön pienellä panoksella ja silti kokea panoksensa tärkeäksi kokonaisuudessa. Olen pohtinut opinnäytetyöni aikana paljon aihetta osallistuminen-osallistaminen sekä yhteisöllisyys- yhteisöllistäminen. Ymmärrän eron ja ajatuksen liittyvän siihen tapahtuuko ”toiminta” ryhmän/yksilön omista sisältäpäin tulevista tarkoituksiperistä vai ryhmä/yksilön ulkopäin heille määritellyistä tavoitteista. Missä mielessä osallistaminen voisi saada aikaan aitoa osallistumista? Mietinkin olisiko voinut toimeksiantaja työnantajana edellyttää

osallistumista hetkeksi, jolloin olisi voinut tapahtua myös mahdollisuus osallistumiseen omasta halusta? Jossain tilanteessa tuli ilmi, että osallistujalla ei ollut käsitystä voisiko hän osallistua teoksen tekemiseen työajalla. Tulevissa projekteissa tämä on aihe, jota kannattaa myös pohtia etukäteen. Käyttäisin ehkä tässä kontekstissa mieluummin sanaa aktiivinen kannustaminen yhteisiin tavoitteisiin.

Opinnäytetyön aihe tuli opiskeluun kuuluvan työharjoitteluni aikana esille nousseista havainnoista ja keskusteluista. Aiheen esille nouseminen synnytti heti mielenkiintoni ja toimintaan ryhtyimme nopealla aikataululla. Seinämaalauksien tekeminen oli minulle itselleni toimintana tuttua, eikä vaatinut tekniikoihin liittyen suurempaa perehtymistä. Yhteisötaide ja siihen liittyvään ilmiöön perehtyminen sekä opinnäytetyön tutkimuksellisuus vaati enemmän perehtymistä työskentelyni aikana. Uskon, että aikataulullisesti aikaa oli prosessiin riittävästi eikä lisäaika olisi välttämättä tuonut enemmän osallistujia tai sisältöä. Toimintaympäristöön ja yhteisöön olin tutustunut jo kahden kuukauden ajan ennen opinnäytetyön aloittamista. Toiminnan ja teoksen valmistamisen jälkeisiä kokemuksia ei ole kerätty tai analysoitu. Tämä oli rajattu tietoisesti opinnäytetyön aiheesta pois. Rajaus auttoi minua jäsentämään aineistoa selkeämmin ja keskittymään vain niihin seikkoihin, joita olin toimeksiannon mukaisesti tutkimassa. Rajaus oli aiheellinen myös sen takia koska syy- seuraussuhteet eivät ole helposti tai luotettavasti nähtävissä tämän tyyppisessä tutkimuksessa.

Opinnäytetyö on antanut minulle myönteisiä kokemuksia taidelähtöisen toimintamenetelmän käyttämiseen sosiaalityönkentässä. Sain toteuttaa tutkimusta omasta ammatillisesta ymmärryksestäni käsin ja syventää ymmärrystäni ilmiöihin joihin kiinnostukseni on herännyt jo vuosia aikaisemmin. Tutkimuksellisuus toi toimintaani tietoisemman tason taidelähtöisten menetelmien mahdollisuudesta yhteisöllisyyden ja osallisuuden kehittämisen välineenä. Erityisesti ymmärrys taiteen välineellisestä arvosta sekä ammattitaitoni ohjaajan roolissa taidekokemuksen mahdollistajana prosessimaisessa työskentelyssä on lisääntynyt. Haasteellisena koin raportin kirjoittamisen vaiheessa tuloksien muotoileminen niin ettei asiat ole henkilöitävissä. Prosessin aikana sain kokea hyvinkin vaikuttavia ilmiöitä taidemenetelmän käyttöön liittyen. Osallistujamäärän pienuuden takia en voi kaikkia näitä kokemuksia tuoda raportissani esille luottamuksellisuuden ja henkilöitymisen riskin takia. Nämä kokemukset kuitenkin vahvistivat omaa käsitystäni taidelähtöisten menetelmien hyödyistä.

Opinnäytetyötä aloittaessa ajattelin, että teemme yhteisön kanssa yhdessä seinämaalauksen. Minulla oli mielessä jo tekniikka ja jonkinlainen suunnitelma teoksesta, jonka toteuttaisimme maa-

laamalla yhdessä. En kertonut teokseen liittyviä ajatuksiani yhteisön jäsenille teoksen kuvan aiheeseen liittyviä sanoja kerätessäni. Jälkeenpäin huomaan, että mallikuva (kuva 6), jota näytin Mitä haluaisit nähdä tässä? -kysymyksen aikana sisälsi omaan päämäärääni viittaavia kuvia. Mallikuvaa tehdessä en tehnyt tätä valintaa tietoisesti. Teoksen aihetta suunniteltaessa yhteisö kuitenkin selkeästi toi esille, etteivät he halua sen tyyppistä teosta mitä olin mielessäni ajatellut. Tämän prosessin aikana, tämä asian ymmärtäminen oli suurin oppimisenkokemukseni kohti yhteisötaidetta ja sen ohjaamista. Jouduin tekemään valinnan oman suunnitelman ja yhteisöstä tulleen toiveen välillä. Vaikka olin perehtynyt etukäteen yhteisötaiteeseen liittyviin teorioihin ja kirjallisuuteen niin silti sanoisin, että tämä oli hetki, jolloin yhteisötaide-käsitteenä laajentunut ymmärryksessäni. Minun täytyi mennä oman mukavuusalueeni ulkopuolelle ja ”hypätä” yhteisön mukaan prosessiin, jonka lopputulosta emme vielä täysin tienneet. Olen reflektoinut mielessäni paljon omaa onnistumistani prosessin ohjaamiseen liittyen. Ohjaajan rooli yhteisötaiteen kontekstissa on olla tekemättä valmiita päätöksiä tai ratkaisuja yhteisön tai yksilön puolesta. Ohjaustapani perustuu ratkaisukeskeisyyden perusajatukseen, että ihminen on osaava ja pystyvä. Ohjaajana pyrin toiminnallani tukemaan ja tekemään näkyväksi (sanallistamaan) osallistujien omia tavoitteita ja voimavaroja, joita voisi tuoda itsensä ja yhteisön yhteiseksi hyväksi.

Yhteisötaide on hyvin toteutettuna osallisuuden ja yhteisöllisyyden kokemuksen vahvistamisena eriomainen työkalu. Vaikka tässä opinnäytetyössä yhteisö oli pieni, tutkimustulokset perustuivat kokemuksellisuuteen eivätkö paikkasidonnaisuuden takia ole siirrettävissä suoraan toiseen kontekstiin ovat tulokset omassa mittakaavassaan kuitenkin huomattavissa. Ihmisten kanssa kommunikointi ja vuorovaikutus ei ole vain sanoja. Tietoisuus erilaisista taiteen positiivisista vaikutuksista ihmisen terveydelle ja hyvinvoinnille antaa perusteita hyödyntää taidelähtöisiä menetelmiä osana sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja. Monipuolisella yhteistyöllä eri toimijoiden (julkinen, yksityinen ja kolmassektori) kanssa voitaisiin kulttuurin ja taiteen keinoin saavuttaa yhteiskunnallisesti hyvinvointia edistävää toimintaa. Taide on yksi tapa tuoda itsensä näkyväksi ja äänensä kuultavaksi.

Lähteet

- Aholainen, M., Jäntti, S., Tammela, A. & Tanskanen, J. (2021). Miten taide vaikuttaa? Kulttuurisia näkökulmia hyvinvointiin ja terveyteen. *Lääkärilehti*, 76(9), 564–568. Saatavilla 24.8.2023 <https://www.laakarilehti.fi/tieteessa/katsausartikkeli/miten-taide-vaikuttaa-kulttuurisia-nakokulmia-hyvinvointiin-ja-terveyteen/?public=29e7a5eeae789608f35becb2cc8ef7a4>
- Bardy, M. (2007). Taiteen paluu arkeen. Teoksessa M. Bardy, R. Haapalainen, M. Isotalo, & P. Korhonen (toim.) *Taide keskellä elämää*. (21–33). *Nykytaiteen museo Kiasman julkaisuja 106/2007*. Helsinki: Like.
- Huhtinen-Hilden, L. & Isola, A-M. (2020). Systemaattisista havainnoista vaikutusten todentamiseen: Havainnointimalli luovaan ryhmätoimintaan. *Tutkimuksesta tiiviisti 37/2020*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-601-5>
- Hyyppä, M. T. & Liikanen, H-L. (2005). *Kulttuuri ja terveys*. Helsinki: Edita.
- Jauhiainen, R. & Eskola, M. (1994). *Ryhmäilmiö*. Juva: WSOY.
- Jokela, T. & Huhmarniemi, M. (2020). Taideperusteinen toimintatutkimus soveltavan taiteen kehittämisen välineenä. *Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja, sarja C, katsauksia ja puheenvuoroja*. Rovaniemi: Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020050424787>
- Jussilainen, A. (2019). Yhteisötaide - historiaa, määrittelyä ja käytäntöjä. Teoksessa K. Monni & K. Törmi (toim.) *Yhteisö ja taide: teemoja ja näkökulmia 2000-luvun taiteilijan laajentuneeseen toimintakenttään*. Teatterikorkeakoulun julkaisusarja 71. Taideyliopisto. Saatavilla 14.8.2023 <https://disco.teak.fi/yhteiso-ja-taide/luku/julkaisu/>
- Kajaanin Työvoimayhdistys Ry [ktyry]. (N.d.) *Tarkoituksemme*. Saatavilla 9.10.2023 <https://ktyry.fi/>
- Kananen, J. (2014). *Toimintatutkimus kehittämistutkimuksen muotona. Miten kirjoitan toimintatutkimuksen opinnäytetyönä?* Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kantonen, L. (2007). Keskustelutaide ja keskustelun estetiikka. Teoksessa M. Bardy, R. Haapalainen, M. Isotalo & P. Korhonen (toim.) Taide keskellä elämää. (127–129). Nykytaiteen museo Kiasman julkaisuja 106. Helsinki: Like.

Kantonen, L. & Karttunen, S. (2012). Yhteisötaiteen etiikka: kirjoituksia vastuusta, vallasta ja vapaudesta. Teoksesta L. Kantonen & S. Karttunen (toim.) Yhteisötaiteen etiikka: Tilaa toiselle, arvoa arvaamattomalle. (9–40). Helsinki: Taideyliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-353-038-6>

Kostamo, P., Airaksinen, T. & Vilkkä, H. (2022). Kirjoita itsesi asiantuntijaksi. Opas toiminnalliseen oppinäytetyöhön. Helsinki: Art House Oy.

Kuosmanen, V. (2021). Kolme kuvaa 2020-luvun yhteisöistä ja yhteisöllisyydestä. Lumen 1/2021. Saatavilla 7.9.2023 <https://www.lapinamk.fi/loader.aspx?id=a0240536-0682-45ea-8563-987b8530030f>

Laitinen, L. (2017a). Näkökulmia taiteen ja kulttuurin terveysvaikutuksista. Sitra. Saatavilla 6.10.2023 <https://www.sitra.fi/artikkelit/nakokulmia-taiteen-ja-kulttuurin-terveysvaikutuksiin/>

Laitinen, L. (2017b). Taide, taiteellinen toiminta ja mielenterveys. Teoksessa K. Lehikoinen & E. Vanhanen (toim.) Taide ja hyvinvointi. (85–95). Helsinki: Taideyliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-7218-16-7>

Laitinen, L. (2017c). Vaikuttavaa? Taiteen hyvinvointivaikutusten tarkastelua. Turun ammattikorkeakoulun tutkimuksia 46. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. Saatavilla 9.10.2023 <https://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522166166.pdf>

Lehikoinen, K. & Vanhanen, E. (2017). Johdanto. Teoksessa K. Lehikoinen & E. Vanhanen. (toim.) Taide ja hyvinvointi. (7–23). Helsinki: Taideyliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-7218-16-7>

Lehtonen, H. (2020). Mikä on yhteisö? Kansalaisfoorumi. Saatavilla 6.9.2023 <https://kansalaisyhteiskunta.fi/tietopankki/mika-on-yhteiso/>

Opetus- ja kulttuuriministeriö. (N.d.). Kulttuurin saavutettavuus ja moninaisuus. Saatavilla 6.9.2023 <https://okm.fi/kulttuurin-saavutettavuus>

Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2018). Suositus taiteen ja kulttuurin saatavuuden ja saavutettavuuden parantamiseksi sosiaali- ja terveydenhuollossa – mukaan lukien hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen. Valtioneuvoston julkaisut. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-599-0>

Pöllänen, M. (2007). Seisomme sanojemme takana? Teoksessa M. Bardy, R. Haapalainen, M. Isotalo & P. Korhonen (toim.) Taide keskellä elämää. (306–311). Nykyaiteen museo Kiasman julkaisuja 106. Helsinki: Like.

Raivio, H. (2018). (toim.) Enemmän sosiaalista toimintakykyä, lisää osallisuutta!: Yhteiskehittäen vaikuttavampaa sosiaalista kuntoutusta. Sosiaalisen kuntoutuksen kehittämishankkeen (SOSKU) 2015–2018 loppuraportti. THL. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-070-9>

Saarela, N. & Kurkinen, R. (2023). Sähköposti 16.10.2023.

Strandman, P. (2007). Taiteen soveltavaa käyttöä? Teoksessa M. Bardy, R. Haapalainen, M. Isotalo & P. Korhonen (toim.) Taide keskellä elämää. (160–163). Nykyaiteen museo Kiasman julkaisuja 106. Helsinki: Like.

Taikusydän. (2023). Maailman terveysjärjestö WHO:n raportti taiteen ja kulttuurin terveysvaikutuksista. Turun ammattikorkeakoulu. Saatavilla 6.10.2023. <https://taikusydän.turkuamk.fi/yleinen/maailman-terveysjarjesto-whon-raportti-taiteen-ja-kulttuurin-terveysvaikutuksista/>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos [THL]. (2022). Luovat menetelmät vahvistavat osallisuutta. Saatavilla 16.4.2023 <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/osallisuuden-edistamisen-mallit/uudista-asiakastyota-luovasti-ja-leikkisasti/luovat-menetelmat-vahvistavat-osallisuutta>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos [THL]. (2023a). Osallisuuden osa-alueet ja osallisuuden edistämisen periaatteet. Saatavilla 7.9.2023 <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/osallisuuden-osa-alueet-ja-osallisuuden-edistamisen-periaatteet>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos [THL]. (2023b). Osallisuuden edistäjän opas. Ohjaus 10/2023. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-088-0>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos [THL]. (2023c). Dialogiset toimintatavat. Saatavilla 9.10.2023 <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/kehittyvat-kaytannot/dialogiset-toimintavat>

Toikko, T. & Rantanen, T. (2009). Tutkimuksellinen kehittämistoiminta: Näkökulmia kehittämiss-prosessiin, osallistamiseen ja tiedontuotantoon. Tampere: Tampere University Press.

Turunen, J., Ansio, H. & Houni, P. (2018). Taidetoiminnan vaikutusten taloudellinen arviointi työ-yhteisöissä. Helsinki: Työterveyslaitos, Taiteen edistämiskeskus.
<https://urn.fi/URN:ISBN:9789522618511>

von Bonsdorff, P. (2007). Hiljainen estetiikka. Teoksessa M. Bardy, R. Haapalainen, M. Isotalo & P. Korhonen (toim.) Taide keskellä elämää. (75–80). Nykyaiteen museo Kiasman julkaisuja 106. Helsinki: Like.

Vilka, H. (2015). Tutki ja kehitä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, artikla 27.1. (1948). Saa-tavilla 20.10.2023 <https://ihmisoikeusliitto.fi/ihmisoikeudet/ihmisoikeuksien-julistus/>

Kuvalähteet:

Kuva1: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos [THL]. (2023b). Osallisuuden edistäjän opas. Ohjaus 10/2023. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-088-0>

Kuva2: Turunen, J., Ansio, H. & Houni, P. (2018). Taidetoiminnan vaikutusten taloudellinen arvi-ointi työyhteisöissä. Helsinki: Työterveyslaitos, Taiteen edistämiskeskus.
<https://urn.fi/URN:ISBN:9789522618511>

Kuva2–11: Maria Heikkinen

Opinnäytetyön aineistonhallintasuunnitelma

1. Aineistojen yleinen kuvaus

Tutkimusaineistona käytän strukturoimatonta ja osallistuvaa havainnointia. Olen itse aineiston keruuajana fyysisesti läsnä. Osallistumineni on aktiivista, sillä vaikutan omalla läsnäolollani valalla olevaan tilanteeseen väkisinkin. Keskustelen osallistujien kanssa aiheesta, osallistun toimintaan ja havainnoin muita sekä osaksi omaa toimintaani käsillä olevaan tilanteeseen.

Dokumentoin yhteisötaiteesta kuvia. Opinnäytetyössä mahdollisesti käytettävissä kuvissa henkilöt eivät ole tunnistettavissa.

2. Aineiston dokumentaatio ja laatu

Kirjoitan opinnäytetyöpäiväkirjaa vihkoon kirjaten havaintoni ja keskustelut. En kirjaa henkilötietoja, nimiä tai muita yksilöityjä tunnistetietoja.

Aineiston keräämisen alkuvaiheessa osallistujien kanssa keskustelujen kautta esille tulevat asiat kirjaan ylös osallistujan nähden, jolloin hänellä on mahdollisuus tarkistaa kirjauksen muoto. Kirjauksiin ei tule henkilötietoja tai muita henkilöön yksilöitäviä tietoja.

3. Säilytys ja varmuuskopiointi

Opinnäytetyöpäiväkirjan kirjaukset ovat henkilökohtaisia ja niiden tarkoitus on tukea opinnäytetyöntekemistä. Opinnäytetyöpäiväkirja ei ole julkiseen jakamisen tarkoitettu, eikä sitä säilytetä opinnäytetyön valmistumisen jälkeen.

En kerää henkilötietoja, enkä kirjaa mitään mahdollisesti esille tulevia terveystietoja tai asioita, joista

voisi olla yksilölle, yhteisölle tai toimeksiantajalle haittaa. Opinnäytetyönaikana keräämäni aineistoon pääsee käsiksi vain minä henkilökohtaisesti sekä opinnäytetyötä ohjaava opettaja siltä osin, kun hänelle sitä jaan tarkasteltavaksi. Lopullinen opinnäytetyö on julkinen asiakirja ja hyväksytän sen toimeksiantajalla ennen julkaisemista.

4. Säilyttämiseen liittyvät eettiset ja laillisuuskysemykset

Opinnäytetyössäni ei ole tarvetta kerätä kenenkään henkilötietoja tai arkaluontoisia henkilöön liittyviä yksittäisiä tietoja. Opinnäytetyöprosessin aikana keräämäni dokumentaatio (keskustelujen kirjaukset, opinnäytetyöpäiväkirja ja kuvat) ovat vain minun käytössä. Valmis opinnäytetyö on julkinen ja internetissä nähtävillä. Dokumentaation aikana olen itse henkilökohtaisesti läsnä, jolloin voin varmistaa kirjauksien eettisen ja tietosuojauksellisen laadun. Toimeksiantajani lukee lopullisen opinnäytetyön kirjallisen osion ennen työn julkaisemista.

Keskustellessani ihmisten kanssa tutkimuskysymysten pohjalta ja teemoista tuon keskusteluissa esille opinnäytetyöprosessin ja keskustelujen tarkoituksen tähän liittyen. Tuon esille, ettei henkilötietoja tai arkaluontoisia asioita opinnäytetyön dokumentoinnissa käsitellä ja keskusteluun osallistuminen on vapaaehtoista. Yhteisötaideteoksen (seinämaalauksen) tekopaikalla on nähtävillä selvitys opinnäytetyöstä ja tiedon keruutavasta, osallistumisen vapaaehtoisuudesta sekä yhteisen henkilön mahdollisia lisäkysymyksiä varten. Minä olen toiminnan aikana paikalla fyysisesti ja mahdollisesti toiminnan ulkopuolella heränneet kysymykset ohjataan toimeksiantajalle ja sitä kautta tarvittaessa minulle.

Toimeksiantaja päättää tarvitaanko lisäksi osallistujan allekirjoitettuja osallistumissuostumuksia. Mikäli näitä tarvitaan, niin ne kerätään ja säilytetään toimeksiantajan toimesta. Opinnäytetyön kohderyhmään ei kuulu alaikäisiä osallistujia. Mikäli tilanteessa jostain syystä olisi osallisena alaikäinen, niin pois suljen hänet havainnoista ja dokumentoinnista.

5. Aineiston avaaminen ja pitkäaikaissäilytys

Aineiston kerääminen keskustelun ja havainnoinnin pohjalta ovat ainutlaatuisia, tilannesidonnaista ja kokemuspohjaista, jonka takia aineiston säilyttäminen ja uudelleen käsittely opinnäytetyön jälkeen ei ole tarpeellinen. Pitkäaikaissäilytystä ei tarvita.